

**Azərbaycan Respublikası
Daxili İşlər Nazirliyi
Polis Akademiyası**

Hərbi kafedra

**“MÜLKİ MÜDAFİƏ”
FƏNNİ ÜZRƏ
SXEMLƏR ALBOMU**

BAKI-2019

Tərtib edənlər:

Polis Akademiyası rəisinin
döyüş və xidməti hazırlıq üzrə müavini,
polis polkovniki

İlyas İsayev

Hərbi kafedranın rəisi,
polis polkovniki, dosent

Hacı Aslanov

Hərbi kafedranın baş müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

Elxan Quliyev

Hərbi kafedranın baş müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

Elşən Hacıyev**Elmi redaktor:**

Polis Akademiyasının rəisi,
polis general-mayoru
hüquq üzrə elmlər doktoru

Nazim Əliyev**Rəyçilər:**

Daxili İşlər Nazirliyinin Səfərbərlik İşləri
və Mülki müdafiə idarəsinin rəisi,
polis polkovniki

Hüseynəli Məlikov

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin
Mülki-Müdafiə Qərargahının rəisi, dosent.

Teymur Əliyev

Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyinin
Akademiyasının Hərbi kafedrasının rəisi, polkovnik

Hüseynqulu Həsənov

MÜNDƏRİCAT:

ÖN SÖZ	3
MÖVZU № 1. “MÜLKİ MÜDAFİƏNİN YARANMA TARIXI, ROLU VƏ VƏZİFƏLƏRİ”	7
MÖVZU № 2. “MM ÜZRƏ IDARƏETMƏ, MM QƏRARGAHLARI VƏ ONLARIN ƏSAS VƏZİFƏLƏRİ”	10
MÖVZU № 3. “MÜLKİ MÜDAFİƏ TƏDBİRLƏRİNİN PLANLAŞDIRILMASI VƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ”	15
MÖVZU № 4. “FÖVQƏLADƏ HALLARIN (HADİSƏLƏRİN) TƏSNİFATI VƏ ONLARIN XARAKTERİSTİKALARI”	7
MÖVZU № 5. “ƏHALİNİN MÜLKİ MÜDAFİƏ SAHƏSİNDƏ HAZIRLANMASI”	20
MÖVZU № 6. “FÖVQƏLADƏ HALLARIN QARŞISININ ALINMASI VƏ BELƏ HALLARDA FƏALİYYƏT ÜZRƏ AZƏRBAYCAN DÖVLƏT SİSTEMİ. FÖVQƏLADƏ HALLAR KOMİSSİYALARI.	22
MÖVZU № 7. “MÜASİR (KÜTLƏVİ) QIRĞIN SILAHLARI. NÜVƏ SILAHI VƏ ONUN ZƏDƏLƏYİCİ AMİLLƏRİ”	24
MÖVZU № 8. “KİMYƏVİ SILAHLAR VƏ ONLARDAN QORUNMA ÜSULLARI”	27
MÖVZU № 9. “BİOLOJİ SILAHLAR VƏ ONLARDAN QORUNMA ÜSULLARI”	29
MÖVZU № 10. “FÖVQƏLADƏ HALLAR ZAMANI ƏHALİNİN MÜHAFİZƏSİNİN TƏŞKİLİ. KOLLEKTİV MÜHAFİZƏ QURĞULARI VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ QAYDALARI”	31
MÖVZU № 11. “FƏRDI MÜHAFİZƏ VASİTƏLƏRİ VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ QAYDALARI”	34
MÖVZU № 12. “FÖVQƏLADƏ HALLAR ZAMANI ƏHALİNİN KÖÇÜRÜLMƏSİ”	36
MÖVZU № 13. “HƏRBİLƏŞDİRİLMƏMİŞ MÜLKİ MÜDAFİƏ DƏSTƏLƏRİ. MÜLKİ MÜDAFİƏ KƏŞFİYYATININ TƏŞKİLİ VƏ APARILMASI”	38
MÖVZU № 14. “FÖVQƏLADƏ HALLARIN NƏTİCƏLƏRİNİN ARADAN QALDIRILMASI. QƏZA-XİLASETMƏ VƏ DİGƏR TƏXİRƏSALINMAZ İŞLƏRİN TƏŞKİLİ VƏ APARILMASI”	42
MÖVZU № 15. “FÖVQƏLADƏ HADİSƏLƏR ZAMANI İLK TİBBİ YARDIM”	45
ƏDƏBİYYAT:	48

ÖN SÖZ

Mülki müdafiə fənni – ali təhsil müəssisələrinin bakalavr pilləsində əyani və qiyabi təhsil alma formalarında bütün tələbələrə öyrədilməsi məcburi olan fənn sayılır və tədris planlarına xüsusi fənn kimi daxil edilir.

Mülki müdafiə fənni ali təhsil müəssisələrinin tələbələrinə qüvvədə olan proqramlara müvafiq tədris edilir. Ali təhsil müəssisələri Mülki müdafiə fənni üzrə proqramlarını ixtisasların xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq bu proqram əsasında tərtib edilir.

Tədrisin məqsədi.

Mülki müdafiə fənninin tədris olunmasında məqsəd – kursantlara gələcək fəaliyyətlərində mülki müdafiə sahəsində nəzəri biliklər və praktiki (əməli) vərdislər aşılamaqdır.

Fənnin mənimsənilməsinə olan tələblər.

Fənnin mənimsənilməsi nəticəsində kursantlar **bilməlidir**:

- mülki müdafiə sahəsində mövcud normativ-hüquqi sənədlərin əsas tələblərini;
- mülki müdafiənin strukturu və vəzifələrini, mülki müdafiə tədbirlərinin planlaşdırılmasının məzmunu və metodikasını;
- dinc və müharibə dövrlərindəki fəvqəladə hadisələrin xüsusiyyətlərini;
- əhalinin fəvqəladə hadisələrdən mühafizəsinin əsas prinsiplərini və üsullarını;
- fəvqəladə hadisələr barədə əhalinin xəbərdar edilməsi qaydalarını;
- əhalinin kollektiv mühafizə qurğularında daldalandırılması qaydalarını;
- əhalinin təhlükəli rayonlardan köçürülməsi üzrə tədbirləri;
- fəvqəladə hadisələr zamanı fərdi mühafizə vasitələrindən istifadə etmək qaydalarını;
- hərbişdirilməmiş mülki müdafiə dəstələrinin təyinatı və vəzifələrini;
- xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlərin yerinə yetirilməsi və əhalinin həyat təminatının bərpası ilə bağlı tədbirləri;
- fəvqəladə hadisələr zamanı obyektlərin dayanıqlı fəaliyyətinin artırılması üzrə tədbirləri;
- fəvqəladə hadisələrdən müdafiə sahəsində əhalinin hazırlanması qaydalarını, eləcə də MM sahəsində biliklərin təbliğinin təşkili, forma və metodlarını;
- fəvqəladə hadisələr zamanı ilk tibbi yardımın göstərilməsi qaydalarını.

Fənnin mənimsənilməsi nəticəsində kursantlar **bacarmalıdır**:

- mülki müdafiə üzrə normativ-hüquqi sənədləri öz gələcək fəaliyyətində tətbiq etməyi;
- mülki müdafiə tədbirlərinin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi üzrə müvafiq sənədləri tərtib etməyi;
- dinc və müharibə dövrlərindəki fəvqəladə hadisələr zamanı müəyyən olunmuş davranış qaydaları üzrə fəaliyyət göstərməyi;
- fərdi və kollektiv mühafizə vasitələrindən istifadə etməyi;
- fəvqəladə hadisələrin nəticələrini aradan qaldırmaq üzrə əsas fəaliyyət qaydalarını;
- zərərçəkmişlərə ilk tibbi yardım göstərməyi.

Fənnin tədrisinin həcmi və formaları.

Fənn proqramı 45 saat həcmində tədris etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Onlardan 30 saat (67%) mühazirələrə, 15 saat (33%) seminar və təcrübi dərslər məşğələlərinə ayrılmışdır.

Mühazirə - kursantlara mülki müdafiə sahəsində nəzəri biliklərin verilməsi məqsədilə keçirilir.

Məşğələ - nəzəri biliklərin möhkəmləndirilməsi və praktiki vərdislərin təkmilləşdirilməsi məqsədilə keçirilən məşğələ növüdür.

Mülki müdafiə proqramı həcmnin azadılmasına icazə verilmir.

Mülki müdafiə fənni imtahan verməklə başa çatır.

“ Mülki Müdafiə ” fənni Azərbaycan Respublikası DİN-nin Polis Akademiyası kursantlarının peşəkar kadr hazırlığında özünəməxsus yer tutur.

Mülki müdafiənin rolu, quruluşu, məqsəd və vəzifələri haqqında danışdıqda, ilk öncə qeyd edək ki, mülki müdafiə (MM) fənni insanın ətraf mühitdə təhlükəsizliyi və sağlamlığının qorunması haqqında elmdir. İnsanların təhlükəsizliyinin təminatı son illərdə kəskin hal almışdır.

Bu ona görədir ki, elm və texnikanın sürətlə inkişaf etdiyi son dövrlərdə sənayedə, nəqliyyatda və digər sahələrdə qəzaların, təbii fəlakətlərin sayı xeyli artmışdır.

Bütün bunlarla əlaqədar gələcək mütəxəssislərə müasir silahların tətbiqi zamanı istehsalatda və gündəlik həyatda insanların həyat fəaliyyətinin və ətraf mühitin mühafizəsini təmin etmək biliyi, bacarığı vermək günün vacib məsələsidir.

Mülki müdafiə ərazi-istehsalat prinsipi üzrə təşkil edilir. Bu, o deməkdir ki, mülki müdafiənin bütün tədbirləri həm icra hakimiyyəti xətti üzrə, həm də istehsalat və təsərrüfat fəaliyyətinə rəhbərlik edən nazirlik və idarələr xətti üzrə planlaşdırılır və yerinə yetirilir.

Mülki müdafiə qüvvələri mülki müdafiənin qoşun hissələrindən, ştatlı qəza-xilasetmə dəstələrindən, hərbi qoşun hissələrindən, həmçinin nazirliklərin, baş idarələrin və icra hakimiyyəti başçılarından tabeliyində qalmaqla xüsusi mülki müdafiənin vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə cəlb olunan müxtəlif dəstələrdən, təşkilatlardan və idarələrdən ibarətdir.

İnsanların təhlükəsizliyinin təminatı son illərdə kəskin hal almışdır. Bu ona görədir ki, elm və texnikanın sürətlə inkişaf etdiyi son dövrlərdə sənayedə, nəqliyyatda və digər sahələrdə qəzaların, təbii fəlakətlərin sayı xeyli artmışdır.

Elmi-texniki tərəqqinin (ETT) yüksəlişi, mürəkkəb sistemlərin tətbiqi ilə elmi-texniki və istehsalat fəaliyyətinin miqyasının genişlənməsi, onların istismarında riskin artması insanların həyat və sağlamlığına, ətraf mühitə və istehsalatın normal fəaliyyətinə təhlükə yaradırlar.

Mülki müdafiə (MM) təhlükəli və zərərli amilləri aşkara çıxarmalı və eyniləşdirməli, insanın mühafizəsinin metod və vasitələrini, yollarını zərərli və təhlükəli amillərin minimum dərəcəyə qədər azaldılmasını araşdırmalı, dinc və müharibə dövrü baş verən qəza hallarının, fəlakətlərin nəticələrini aradan qaldırmaq tədbirləri hazırlamalıdır. Mülki müdafiənin müharibə vaxtındakı rolu xüsusilə böyükdür.

Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, əmin-amanlıq dövründə MM-in rolu təbii fəlakətlərin, böyük istehsalat qəzalarının nəticələri ilə mübarizədə xeyli artmışdır.

Böyük maddi itkilər və insan tələfatına səbəb olan (AES-də, dəmir yolunda, güclü təsirli zəhərli maddələrdən istifadə olunan müəssisələrdə baş verən qəzalar və tez-tez baş verən təbii fəlakətlər) fəvqəladə hadisələr göstərir ki, indi mövcud olan şəraitdə insanları və onların yaşadığı mühiti fəvqəladə hallarda mühafizə etmək üçün, insanların psixoloji, mənəvi cəhətdən əsaslanmış səmərəli formada hazırlanması məsələlərini tamamilə yenidən qurmaq lazımdır, xüsusilə əmin-amanlıq dövründə fəvqəladə hal olan MM tədbirlərinə yenidən baxılmalı və onun vəzifə və yollarını yenidən qiymətləndirmək lazımdır. Bu məsələ indiki iqtisadi münasibətlərin keçid dövründə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 1992-ci il iyulun 31-də " Azərbaycan Respublikasının Mülki Müdafiəsi haqqında " Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə 73 sayılı Fərmanı və 1998-ci il aprelin 18-də " Mülki müdafiə haqqında " Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 700 sayılı Fərmanı imzalanmışdır.

Yuxarıda göstərilənlər bu Əsasnamə və Qanunda öz əksini tapmışdır. Yeni Əsasnamə və Qanunda Respublikada mülki müdafiənin əsas məqsəd və vəzifələrini habelə dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının, ictimai təşkilatların, eləcə də məsul şəxslərin və bütün vətəndaşların mülki müdafiə üzrə vəzifələri müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Mülki müdafiəsi - sülh və müharibə dövrlərində respublikanın ərazisində əhali və xalq təsərrüfatını təbii fəlakətlərin, həmçinin güclü qəzaların nəticələrindən, habelə müasir qırğın vasitələrinin (bundan sonra "təbii fəlakətlərin, güclü qəzaların nəticələri və müasir qırğın vasitələrinin təsiri" ifadəsi "fəvqəladə hallar" adlandırılacaq) təsirindən mühafizə məqsədilə dövlət, təsərrüfat, hərbi idarəetmə orqanları tərəfindən bütün vətəndaşların iştirakı ilə həyata keçirilən sosial və müdafiə tədbirləri sistemidir.

Mülki müdafiə üzrə dövlət funksiyalarını Azərbaycan Respublikasının Mülki müdafiə sistemi yerinə yetirir. Buraya bütün idarəetmə orqanları, müxtəlif mülkiyyət formalarına aid olan birliklər, müəssisələr, idarələr, təşkilatlar və digər obyektlər, onların qüvvə və vasitələri daxildir. Onlar sülh və fəvqəladə hallarda respublikanın bütün ərazisində mülki müdafiə tədbirlərinin yerinə yetirilməsini təşkil edirlər.

Azərbaycan Respublikası Mülki müdafiəsinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- fəvqəladə halların nəticələrindən əhalinin və xalq təsərrüfatının mühafizə edilməsi;
- sülh və müharibə dövrlərində adamların həyatı, sağlamlığı üçün təhlükə yarandığı barədə və belə şəraitdə davranış qaydaları haqqında əhalinin vaxtında xəbərdar edilməsi;
- fəvqəladə halların nəticələri aradan qaldırılması məqsədi ilə xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlərin təşkili və yerinə yetirilməsi;
- mülki müdafiə sistemi rəhbər heyətinin, idarəetmə orqanları və qüvvələrinin fəvqəladə hallarda mühafizəyə və fəaliyyətə hazırlanması, habelə müvafiq mühafizə və fəaliyyət üsullarının əhaliyə öyrədilməsinin təşkili;
- sülh və müharibə dövrlərindəki fəvqəladə hallarda xalq təsərrüfatı sahələrinin, müəssisələrin, idarə və təşkilatların sabit fəaliyyətinin təmin olunmasına yönəldilmiş tədbirlərin, xüsusən mülki müdafiənin mühəndis-texniki və digər tədbirlərinin hazırlanmasında, həyata keçirilməsində iştirak etməkdir. Sadalanmış vəzifələrin hamısı vacibdir və kompleks həll edilməlidir.

Mülki müdafiə ərazi-istehsalat prinsipi üzrə təşkil edilir. Bu, o deməkdir ki, mülki müdafiənin bütün tədbirləri həm icra hakimiyyəti xətti üzrə, həm də istehsalat və təsərrüfat fəaliyyətinə rəhbərlik edən nazirlik və idarələr xətti üzrə planlaşdırılır və yerinə yetirilir. Yeni Qanuna və Əsasnaməyə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasında Mülki Müdafiə işinə ümumi rəhbərliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Müdafiəsinə respublikanın Baş Naziri bilavasitə rəhbərlik edir və mülki müdafiənin qarşısında duran vəzifələri həyata keçirməyə daim hazır olması üçün məsuliyyət daşıyır.

Mülki müdafiə tədbirlərini planlaşdırmaq və həyata keçirilməsini təşkil etmək, habelə icraya nəzarət məqsədilə Respublika Nazirlər Kabinetində fəaliyyət göstərən Fəvqəladə Hallar Nazirliyi yaradılmış və bu nazirlik digər sahələrlə yanaşı (yanğından mühafizə işi, dənizdə xilasetmə) mülki müdafiəyə gündəlik rəhbərlik edir.

Yerlərdə mülki müdafiəyə bilavasitə aşağıdakı şəxslər rəhbərlik edirlər:

- Naxçıvan Muxtar Respublikasında - Muxtar Respublikanın Baş Naziri;
- təsərrüfat birliklərdə və obyektlərdə - onların rəhbərləri və sahibkarları.
- şəhərlərdə, rayonlarda, kənd və qəsəbələrdə - müvafiq icra hakimiyyəti başçıları və onların nümayəndələri;

Mülki müdafiənin vəziyyəti üçün həmin şəxslər tam məsuliyyət daşıyırlar və bu onların vəzifə borcuna daxildir. Onlar rəhbərliyi qərargah, xidmətlər və başqa dövlət orqanları vasitəsilə yerinə yetirirlər.

Mülki müdafiə tədbirlərini planlaşdırmaq, həmin plandan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsini təşkil etmək və onların icrasına nəzarət üçün yerlərdə mülki müdafiə qərargahları yaradılır. Mülki müdafiə sistemində təsərrüfat obyektləri (müəssisələr) mühüm yer tutur. Təsərrüfat obyektləri (müəssisələr) mülki müdafiənin təşkilində vacib rola malikdir və əsas mərhələdir.

Bütün mülki müdafiə tədbirlərinin bünövrəsi məhz burada qoyulur. Obyekt dedikdə idarə, müəssisə, təhsil müəssisəsi və digər müəssisələr nəzərdə tutulur. Obyektdə (məktəblərdə, universitetlərdə) mülki müdafiənin təşkil edilməsi və vəziyyəti üçün bu obyektin rəhbəri (direktor, rektor) məsuliyyət daşıyır. Mülki müdafiə tədbirlərinin yerinə yetirilməsi barədə müəssisə rəhbərinin əmr və sərəncamlarını obyektin bütün vəzifəli şəxsləri hökmən icra etməlidirlər. Obyektlərdə mülki müdafiə - fəhlə, qulluqçu, gəncləri, müdavim və tələbələri qabaqcadan müasir qırğın vasitələrindən mühafizəyə hazırlamaq, obyektin fəvqəladə hallarda sabit işləməsi üçün şərait yaratmaq və vaxtında qəza xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlər (QX və DTİ) görmək, təbii fəlakət və istehsalat qəzalarının nəticələrini ləğv etmək üçün yaradılır.

Obyektin rəhbərinə mülki müdafiə üzrə kömək göstərmək məqsədilə onun müavinləri (köçürmə, mühəndis texniki hissəsi, maddi-texniki təchizat, qərargah üzrə) olur. Obyektin mülki müdafiə rəhbərliyinin yanında mülki müdafiə Qərargahı yaradılır; Qərargah mülki müdafiənin idarəetmə orqanı olub, obyektdə mülki müdafiə məsələləri üzrə bütün əməli fəaliyyətin təşkilatçısıdır. Qərargah mülki müdafiə üzrə ştatlı işçilərdən və öz əsas işindən ayrılmayan vəzifəli şəxslərdən təşkil edilir. Mülki müdafiənin xüsusi tədbirlərini yerinə yetirmək, bu məqsədlə qüvvə və vasitələr hazırlamaq, xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlər aparılarkən mülki müdafiə qüvvələrinin fəaliyyətini təmin etmək üçün yerlərdə mülki müdafiə xidmətləri yaradılır. Obyektlərdə xidmətlərin vacib rolu vardır. Onlar obyektin şöbələri, təşkilat və laboratoriyaları əsasında yaradılır. Xidmətlərin rəisləri obyektin baş mütəxəssisləri, istehsalat rəhbərlərindən təyin edilir.

MÖVZU № 1. “Mülki müdafiənin yaranma tarixi, rolu və vəzifələri”.

1931-ci ilin mayında Fransanın paytaxtı Parisdə tibb xidməti generalı Corc Sant-Pol “Cenevrə regionu Assosiasiyası” təşkilatını yaratmışdır.

1937-ci ildə vəfat edən general Sant-Polun vəsiyyəti ilə Assosiasiya Parisdən Cenevrəyə köçürülmüş və generalın məsləkdaşı Henri Corc Assosiasiyaya başçılıq etmişdir.

1951-ci ildə doktor Milan Bondi Baş Katib vəzifəsində Henri Corcu əvəz etmişdir.

1954-cü ildə Berlində MM üzrə ilk **Beynəlxalq Konfrans** keçirildi. **2-ci Beynəlxalq Konfrans 1957-ci ildə** Florensiya şəhərində çağırıldı və nəzərə alındı ki, “Cenevrə regionu Assosiasiyası” (qeyri-hökumət təşkilatı) **Beynəlxalq Mülki Müdafiə Təşkilatına** çevrildi. Yeni statusa əsasən ona hökumətləri, cəmiyyətləri, assosiasiyaları öz üzvlüyünə qəbul etmə səlahiyyətləri verildi. BMMT-nin yeni statusuna müvafiq olaraq, **1958-ci ildə** Cenevrədə Mülki Müdafiə üzrə **3-cü Ümumdünya Konfransı** çağırıldı.

1966-cı il oktyabrın 17-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) katibliyində Beynəlxalq Mülki Müdafiə Təşkilatının (BMMT) nizamnaməsi qeydə alındı.

BMMT Baş Məclisinin qərarı ilə 1972-ci ildən etibarən hər il 1 mart bütün ölkələrdə “**Ümumdünya Mülki Müdafiə günü**” kimi qeyd olunur.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra, 1993-cü ildən bu təşkilatın üzvlüyünə qəbul olunmuş və onun keçirdiyi bütün tədbirlərdə fəal iştirak edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanmış 1998-ci il 18 aprel tarixli **700** nömrəli fərmanda, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 25 sentyabr 1998-ci il tarixli **193** sayılı qərarında, Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyi haqqında 19.04.2006-cı il tarixli **394** sayılı Əsasnamədə, Azərbaycan Respublikası FHN-nin Mülki Müdafiə Qoşunları Haqqında 29.12.2006-cı il tarixli **511** sayılı Əsasnamədə, Mülki Müdafiənin əsas məqsəd və vəzifələri, habelə dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının, ictimai təşkilatların, məsul şəxslərin və vətəndaşların mülki müdafiə sahəsində vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında Mülki Müdafiə işinə
ümumi rəhbərliyi Azərbaycan
Respublikasının Prezidenti həyata keçirir.

Bilavasitə rəhbərliyi Azərbaycan
Respublikasının Baş Naziri həyata
keçirir.

Mülki Müdafiə tədbirlərini planlaşdırmaq və
həyata keçirilməsini təşkil etmək, o cümlədən
icraya nəzarət məqsədilə Fövqəladə Hallar
Nazirliyi gündəlik rəhbərlik edir.

Mülki Müdafiə – sülh və ya müharibə dövründə
əhalinin (Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının,
Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan əcnəbilərin
və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin) və ərazinin
(Azərbaycan Respublikası ərazisinin hüdudları daxilində
torpaq, su və hava məkanının, istehsal və sosial təyinatlı
obyektlərin, habelə ətraf mühitin) təhlükəsizliyinin təmin
edilməsi məqsədilə dövlət hakimiyyəti orqanları, hüquqi
və fiziki şəxslər tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər
sistemidir.

Mülki Müdafiə sistemi – mülki müdafiənin
vəzifələrinin yerinə yetirilməsi həvalə edilmiş
müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının, qüvvə və
vasitələrin, xüsusi fondların, rabitə, xəbərdarlıq
və informasiya təminatlı sistemlərinin
məcmusudur.

Fövqəladə hadisə - insan tələfatına,
insanların səhhətinə və ya ətraf mühitə ziyan
vurulmasına, əhəmiyyətli maddi itkilərə və
insanların həyat fəaliyyəti şəraitinin pozulmasına
səbəb ola biləcək və ya səbəb olmuş hərbi
əməliyyatlar, qəza, təbii və ya digər fəlakət
nəticəsində müəyyən ərazidə yaranmış
vəziyyətdir.

Fövqəladə hadisələrin qarşısının alınması –
fövqəladə hadisələrin baş verməsi təhlükəsinin maksimum
azaldılmasına, belə hadisələr baş verəcəyi hallarda isə
insanların və onların sağlamlığının qorunmasına, ətraf
mühitə vurula biləcək ziyanın və maddi itkilərin həcmi
azaldılmasına yönəldilən və əvvəlcədən həyata keçirilən
tədbirlər sistemidir.

Mülki Müdafiənin təşkilənmə prinsipləri və məqsədləri

Ərazi prinsipi - mülki müdafiə tədbirlərinin Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində təşkil edilməsi;

Fərqli və kompleks yanaşma prinsipi - mülki müdafiə tədbirlərinin ayrı-ayrı bölgələrin, şəhərlərin, istehsal və sosial təyinatlı obyektlərin hərbi-strateji, iqtisadi və digər xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla planlaşdırılması və əlaqələndirilmiş şəkildə həyata keçirilməsi.

Kütləvilik və məcburilik prinsipi - mülki müdafiə tədbirlərinin bütün əhali təbəqəsini əhatə etməsi və məcburi xarakter daşması.

Daimi hazırlıq prinsipi - mülki müdafiə sisteminin fəvqəladə hadisələr zamanı dərhal və səmərəli fəaliyyətə başlamağa hazır vəziyyətdə olması.

Dərhal xəbərdarlıq prinsipi - baş verə biləcək və ya baş vermiş fəvqəladə hadisələr haqqında əhaliyə dərhal məlumat verilməsi.

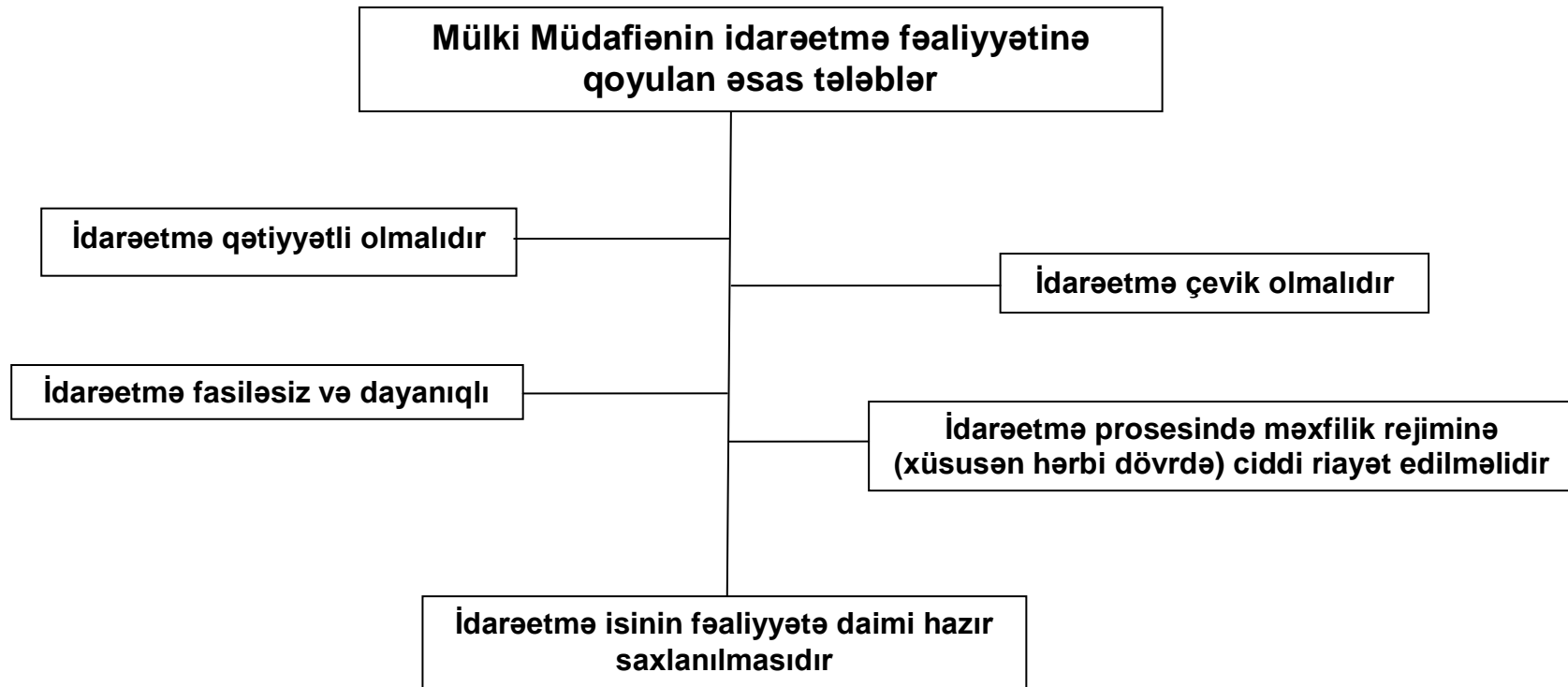
Qarşılıqlı əlaqə prinsipi - mülki müdafiənin təmin edilməsində iştirak edən dövlət orqanlarının və mülki müdafiə qüvvələrinin sıx və uzlaşdırılmış fəaliyyət göstərməsi.

Mülki Müdafiənin məqsədləri

1. Fəvqəladə hadisələrin qarşısının alınması məqsədi ilə profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi;
2. Fəvqəladə hadisələr zamanı mümkün olan ziyan və itkilərin həcmnin maksimum azaldılması;
3. Fəvqəladə hadisələr və onların nəticələrinin aradan qaldırılması.

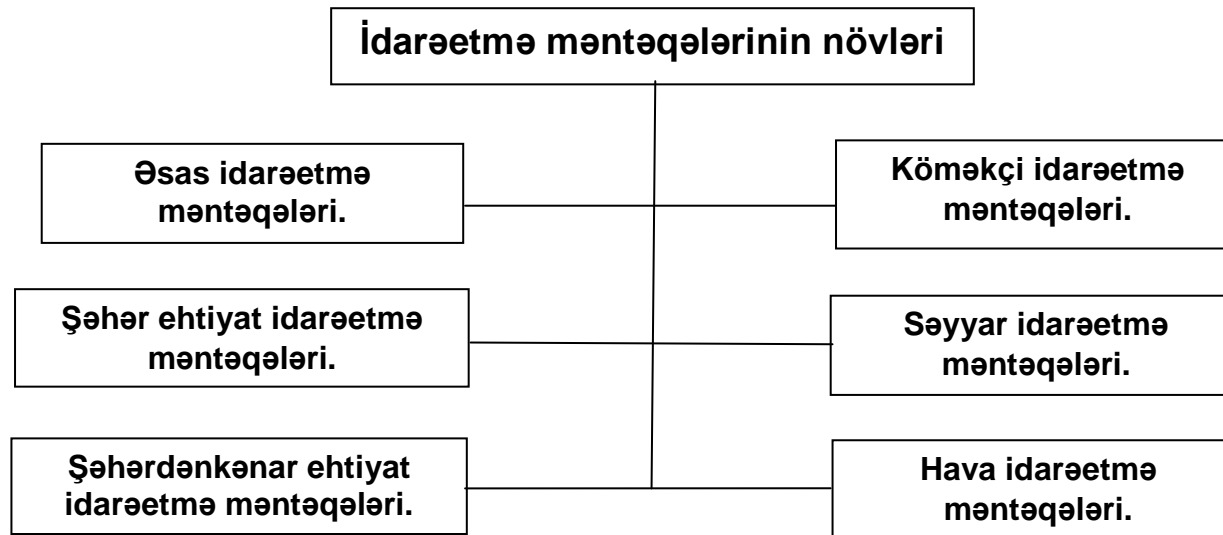
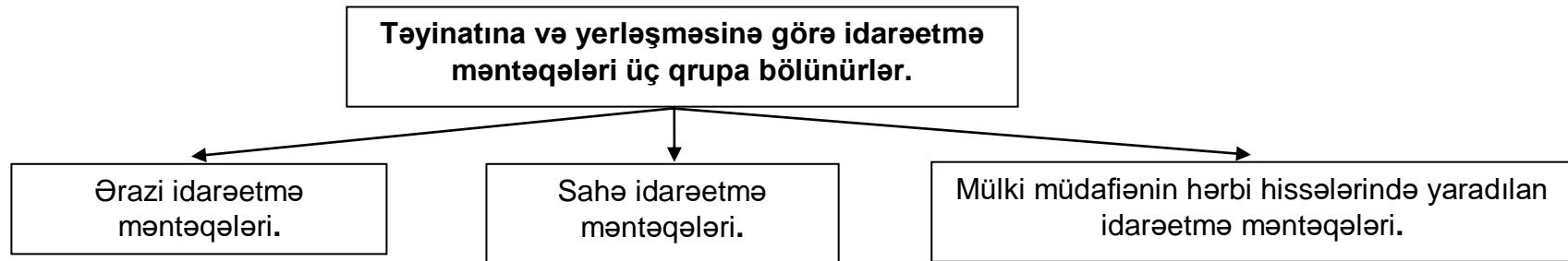
MÖVZU № 2. “MM üzrə idarəetmə, MM qərargahları və onların əsas vəzifələri”.

İdarəetmənin mahiyyəti - MM rəhbər və qərargahının özlərinə tabe olan qüvvələrə daim rəhbərlik etməsindən, onların fəaliyyətini qarşıda duran vəzifələrin icrasına yönəltməkdən ibarətdir.

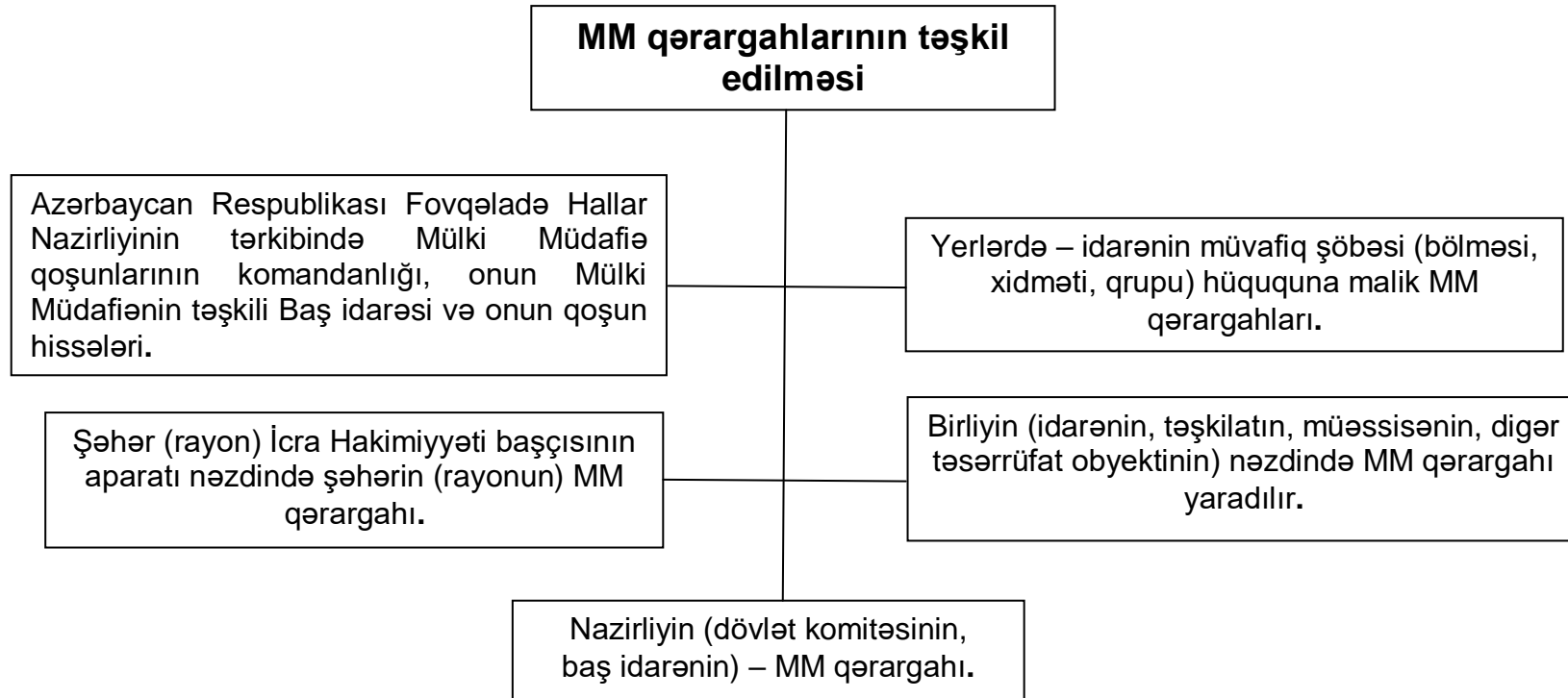
MM-nin idarəetmə sistemi – idarəetmə orqanlarının, idarəetmə məntəqələrinin, rabitə və xəbərdarlıq vasitələrinin vahid halda birliyindən ibarətdir. İdarəetmə sistemi idarəetmə prosesinin maddi əsasını təşkil edir.

İdarəetmə məntəqəsi (İM) - mülki müdafiənin hərbi vəziyyətə keçirərkən və fəvqəladə hadisələr dövründə idarəedici heyətin yerləşməsi və işləməsi üçün nəzərdə tutulmuş və xüsusi olaraq avadanlıqla, texniki rabitə və xəbərdarlıq vasitələrilə təmin edilmiş otaqlardan, yaxud nəqliyyat vasitələrindən ibarətdir.

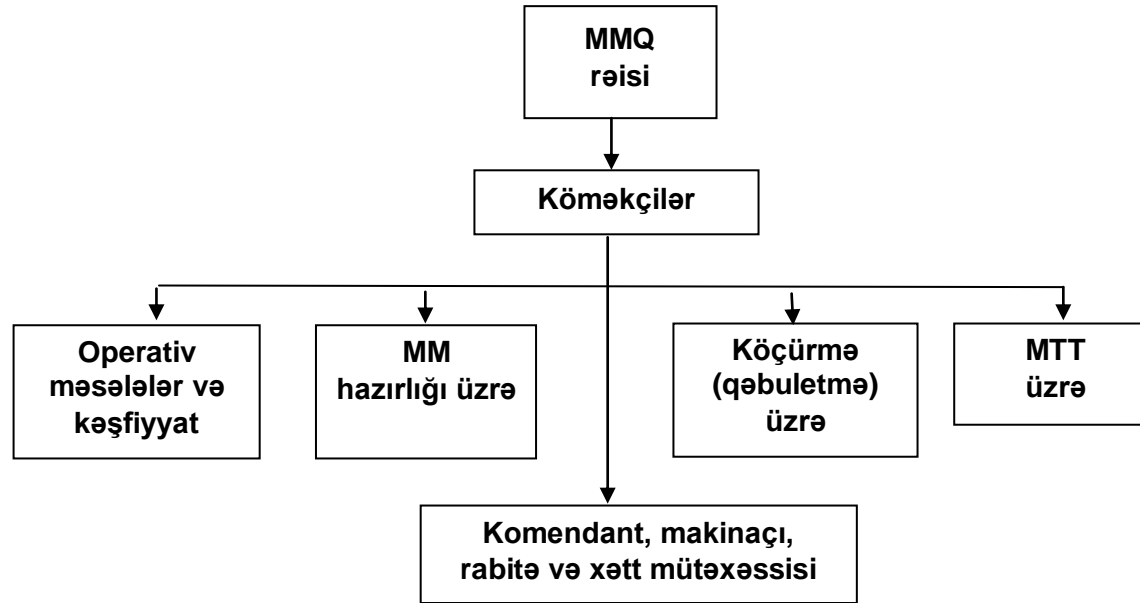

İdarəetmə məntəqəsinin strukturu:

- MM rəhbərinin iş otağı;
- Operatorlar və telefonçu-operatorlar yerləşən operativ iş otağı;
- Xidmət rəislərinin (mütəxəssislərin) iş otağı;
- Rabitəçilər qrupu yerləşən rabitə qovşağı;
- Növbələrlə dincəlmə yeri (otağı);
- İdarəetmə məntəqəsi heyəti üçün fərdi mühafizə vasitələri, ərzaq, su ehtiyatları və s. saxlanılan yerlər (otaqlar);
- Sanitariya qovşağı.

Təsərrüfat obyektində MM qərargahının təşkili

MM qərargahlarında işlənib hazırlanan sənədlər:

1. Mülki Müdafiənin təşkili və aparılması barədə sərəncam və ya əmr.
2. Mülki Müdafiə planı.
3. İllik planlaşdırma sənədləri.
4. Fəqələdə Hallar Komissiyasının sənədləri.
5. MM qüvvələrinin sənədləri.
6. Təlim və məşqlərin sənədləri.
7. Təcili məlumatlar cədvəli üzrə hesabat sənədləri.

Arayış sənədləri:

- hesabatlar, sxemlər, arayışlar, aktlar, məlumatlar və s.

Sənədlərin məxfilik dərəcəsi:

- xüsusi əhəmiyyətli;
- tam məxfi;
- məxfi;
- xidməti istifadə üçün» və məxfi olmayan sənədlər və s.

MM rəhbəri yuxarı rəisdən iş tapşırığı (göstəriş) alarkən, bu konkret məsələləri özü üçün tam aydınlaşdırılmalıdır:

- qarşıda duran işlərin məqsədi və yuxarı rəisin niyyəti;
- bu işlərin icrasında özünün tabeliyindəki qüvvələrin yeri və rolu;
- icra edilməli işlərin həcmi.

Mühafizə tədbirləri həyata keçirilərkən Mülki Müdafiə qüvvələrinə rəhbərlik üçün MM idarəetmə sistemi yaradılır. Bu sistemin məqsədi hər cür şəraitdə tabelikdəki qüvvə və vasitələrin fəaliyyətə hazırlanmasına və əməli işlərinə daimi rəhbərliyi və nəzarəti təmin etməkdir. **Rabitə** - idarəetmə sisteminin tərkib hissəsidir və onun əsas vasitələrindən biridir.

Radiorabitə – obyektə, adətən MM rəhbərinin radioşəbəkəsi təşkil edilir, buraya dəstə komandirlərinin radiostansiyaları qoşulur. Obyekt MM rəhbərlərinin radiostansiyası isə şəhər (rayon) rəhbərinin radioşəbəkəsinə daxil edilir. Radiorabitədən xüsusən yürüş zamanı və zədələnmə ocaqlarında xilasetmə işləri aparılarkən istifadə olunur.

Səyyar rabitədən – texniki rabitə avadanlıqları olan əsas istiqamətlərdə əlavə vasitələr kimi, belə avadanlıq olmayan hallarda – əsas rabitə növü kimi istifadə edilir.

«Hamının diqqətinə», «Hava həyəcanı», «Hava həyəcanı qurtardı», «Kimya həyəcanı», «Radiasiya təhlükəsi».

MM rəhbəri tapşırığın icrasını təşkil etmək üçün qərar qəbul edərkən müəyyənləşdirir:

- tabeliyindəki qüvvələrin fəaliyyətinin əsas mahiyyətini (görüləcək işlərin həcmi və icrasının ardıcılığı, işə hansı qüvvə və vasitələr cəlb olunacaq, hansı məsələyə xüsusən diqqət yetirilməlidir və s.);
- hər bir dəstənin, bölmənin konkret vəzifələri və onun icra müddətləri;
- digər qüvvələrlə qarşılıqlı fəaliyyət qaydası;
- işlərin təchizatı və təminatı üzrə görülməli tədbirlər;
- iş prosesində idarəetmə necə təşkil ediləcək.

Məftilli rabitə – rayonun (şəhərin) nazirliyin (yuxarı idarənin) rəhbərliyi ilə: obyektin sığınacaqları, müşahidə postu, öz iş yerlərindəki sex və şöbə rəisləri və obyektin MM xidmətləri ilə əlaqə saxlamaq mümkündür.

Siqnalla rabitə vasitələri – sirenalar, siqnal raketləri və bayraqçıqları həm xəbərdarlıq üçün, həm də MM-nin sərəncəm və komandalarını çatdırmaqdan ötrü yardımçı vasitələr kimi işlədilir.

Mərkəzləşdirilmiş avtomat xəbərdarlıq sisteminin tərkibi S-40 və S-28 elektrik sirenalarından məsafədən idarəetmə və məcburi çağırış aparatlarından P-160 (MN-MÇA) və rabitə xətlərindən (kanallarından) ibarətdir.

MÖVZU № 3. “Mülki Müdafiə tədbirlərinin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi”.

Mülki müdafiə **ərazi-istehsalat prinsipi** üzrə təşkil edilir.
Mülki müdafiənin bütün tədbirləri həm icra hakimiyyəti xətti üzrə, həm də istehsalat və təsərrüfat fəaliyyətinə rəhbərlik edən nazirlik və idarələr xətti üzrə planlaşdırılır və yerinə yetirilir.

Yerlərdə mülki müdafiəyə bilavasitə rəhbərlik edirlər

Naxçıvan Muxtar Respublikasında

- Muxtar Respublikanın Baş Naziri.

Səhərlərdə, rayonlarda, kənd və qəsəbələrdə

- müvafiq icra hakimiyyəti başçıları və onların nümayəndələri.

Təsərrüfat birliklərində və obyektlərdə

- onların rəhbərləri və sahibkarları.

Onlar rəhbərliyi qərargah, xidmətlər və başqa dövlət orqanları vasitəsilə yerinə yetirirlər.

MM planını tərtib etmək üçün olan ilkin məlumatlar:

- regionda (bölgədə) ehtimal olunan təbii fəlakətlər;
- təbii fəlakətlər (qəzalar) nəticəsində qonşuluqdakı obyektlərdə yarana biləcək radioaktiv və kimyəvi zəhərlənmə, həmçinin daşqın zonalarının hüdudları;
- təhlükə barədə xəbərdarlıq qaydaları;
- işçilərin və əhəlinin müdafiə edilməsi üsulları;
- qarşılıqlı fəaliyyət qaydaları;
- tərtib ediləcək sənədlərin formaları və digər tövsiyələr.

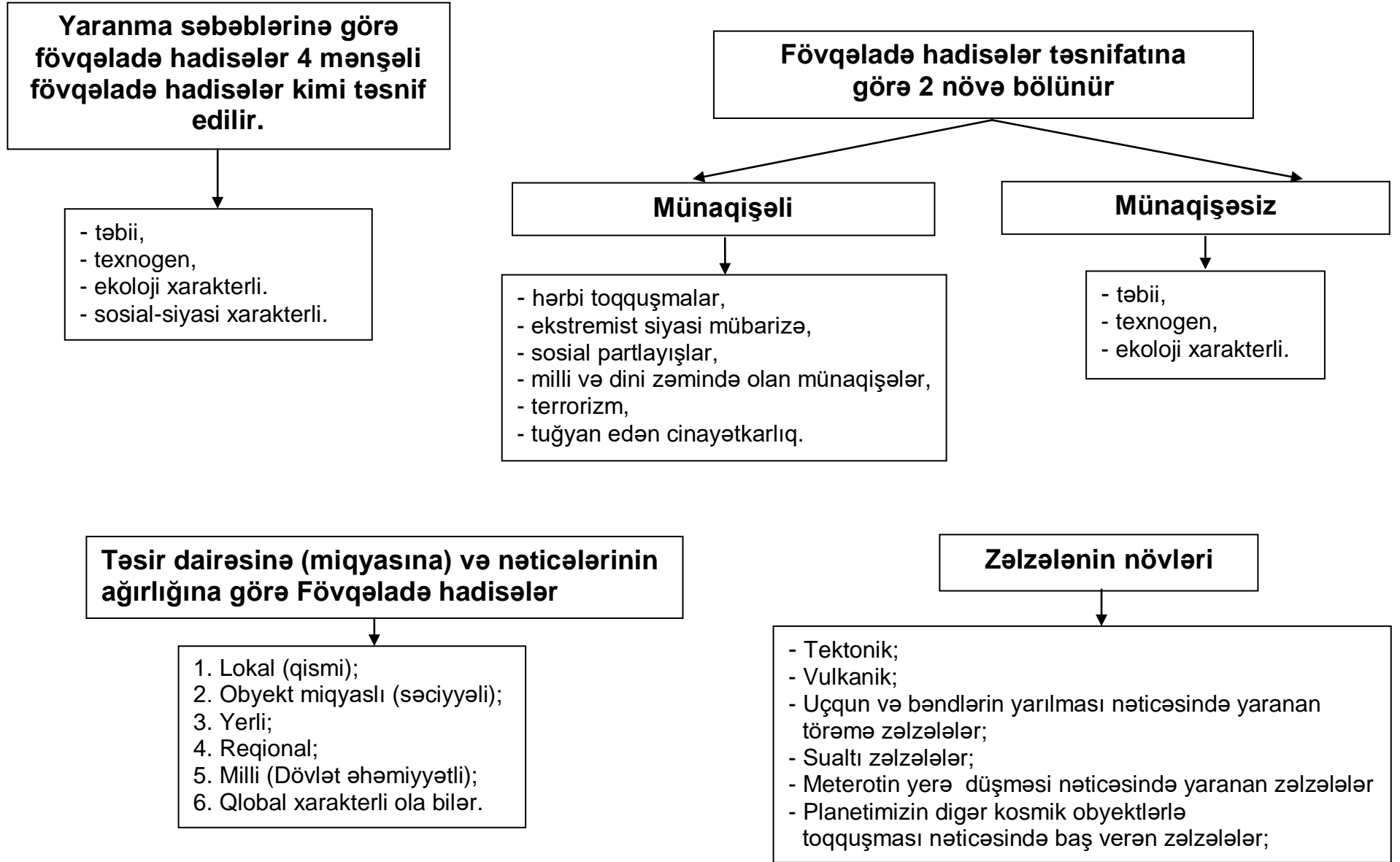
**MM planı əsas hissədən və əlavələrdən ibarətdir.
MM planının əsas hissəsi dörd bölmədən ibarətdir.**

**MM tədrisinin planlaşdırılması və uçuğu üçün
istifadə olunan rəhbər sənədlər**

1. «Mülki müdafiə» haqqında Azərbaycan Respublikası qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 18 aprel tarixli 700 sayılı fərmanı;
2. Azərbaycan Respublikası NK-nin 25.09.1998-ci il tarixli 193 sayılı qərarı;
3. Fövqəladə Hallar Nazirinin əmr və direktivləri;
4. MM üzrə normativ sənədlər;
5. MM tədris proqramları;
6. MM rəhbərinin keçmiş tədris ilinin yekunları və yeni tədris ilinin vəzifələri haqqında əmri;
7. Əlaqədar nazirlik, komitə və müəssisə rəhbərlərinin əmrləri;
8. Keçiriləcək təlimlər haqqında MM planından çıxarış və s.

MÖVZU № 4. “Fövqəladə halların (hadisələrin) təsnifatı və onların xarakteristikaları”

Təbbi xarakterli fəvqəladə hadisələr

- Meteoroloji təhlükəli hadisələr;
- Geofiziki təhlükəli hadisələr;
- Hidroloji təhlükəli hadisələr;
- Kənd təsərrüfatı heyvanlarının yoluxucu xəstəliklərə tutulması;
- İnsanların yoluxucu xəstəliklərə tutulması;
- Kortəbii yanğınlar;
- Kənd təsərrüfatı bitkilərinin xəstəlik və ziyan vericilərin təsirinə məruz qalması;
- Təhlükəli geoloji hadisələr;
- Dənizdə hidroloji təhlükəli hadisələr.

Texnogen xarakterli fəvqəladə hadisələr

- nəqliyyat qəzaları (fəlakətləri);
- yanğınlar (partlayışlar);
- binaların qəflətən uçulması;
- GTZM-lər yayılmaqla, baş verən qəzalar;
- radioaktiv maddələr (RM) ətrafa ayrılmaqla, baş verən qəzalar;
- bioloji təhlükəli maddə (BTM) ətrafa yayılmaqla baş verən qəzalar;
- həyat təminatlı kommunal sistemlərində baş verən qəzalar;
- hidrodinamik qəzalar (bəndlərin yarılması).

Sosial-siyasi xarakterli fəvqəladə hadisələr

Sosial-mədəni xarakterli fəvqəladə hadisələr

- Peşə əlaməti;
- Dini əlamət;
- Mülkiyyət əlaməti;
- Ərazi əlaməti;
- Qohumluq əlaməti;
- Yaş həddi və digər əlamətlərlə xarakterizə olunur.

Siyasi xarakterli fəvqəladə hadisələr

- Millətlərarası münaqişələr;
- Narkotik maddə ticarəti;
- Mütəşəkkil cinayətkarlıq;
- «Kölgə» iqtisadiyyatı;
- Dövlət böhranı;
- İnformasiya və digər əlamətlər üzrə xarakterizə olunur.

Ekoloji xarakterli fəvqəladə hadisələr

1. Yer (torpağın, yer təkinin və səthinin) vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqədar fəvqəladə hadisələr;
2. Atmosferin (mühitin) tərkibi və xassələrinin dəyişməsi ilə əlaqədar fəvqəladə hadisələr;
3. Hidrosferin (su mühitinin) vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqədar fəvqəladə hadisələr;
4. Biosferin vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqədar fəvqəladə hadisələr.

Vulkanlar təsnifləşdirilir

- formasına görə (şit və ya stratovulkanlar);
- aktivliyinə görə (hərəkətdə olan, yatan, sönmüş);
- yerinə görə (yerüstü, sualtı, buzaltı).

Vulkanların formaları

- Qalxanvari vulkan;
- Gunbəzi vulkan;
- Qatlı vulkan;
- Mürəkkəb vulkan.

Vulkanların növləri

- Sönmüş vulkan;
- Sönməmiş vulkan - aktiv vulkan.

Obyektdə işin dayanıqlığı – obyektin qəzalara, kortəbii hadisələrə və müasir silahların zədələyici təsirinə davam gətirməsi, bunların təsiri şəraitində belə, planda nəzərdə tutulmuş həcmdə məhsul buraxması, mühəndis-texniki avadanlığı zəif, yaxud, orta dərəcədə zədələndikdə istehsalın mümkün qədər tez bərpa olunması qabiliyyətinə deyilir.

Mühəndis texniki tədbirlər: obyektəki binaların, qurğuların, avadanlığın və kommunikasiyaların zədələyici təsirlərə fiziki davamlılığını artırmaq üçün görülən tədbirlərdir.

Təşkilatı tədbirlər: fəvqəladə hadisələr zamanı yaranan şəraitdə obyektə mülki müdafiə qərargahının, qüvvələrin, habelə işçilərin ən səmərəli fəaliyyət qaydalarını müəyyən etməkdən ibarətdir.

Texnoloji tədbirlər: ikinci zədələyici amillər yaranması ehtimalının qarşısını almaq məqsədilə obyektə texnoloji rejimin dəyişdirilməsi nəzərdə tutulur.

İri şəhərlər və mühüm əhəmiyyətli obyektlər üçün, düşmən tərəfindən müharibə vaxtı nüvə zərbəsi gözlənilən ərazidə dağılma zonası müəyyənləşdirilir.

Müharibə və dinc dövründəki fəvqəladə hallar zamanı obyektlər **tamamilə, güclü surətdə, orta və zəif** dərəcələrdə dağıntılara məruz qala bilər.

Mümkün güclü dağıntı zonası – izafi təzyiqin qiyməti 30 kPa (0,3 kq q/sm²) və daha çox olanda.

Mümkün zəif dağıntı zonası – izafi təzyiqin qiyməti 10-30 kPa (0,1 kq q/sm² - 0,3 kq q/sm²) qədər olan halda baş verir.

MÖVZU № 5. “Əhalinin mülki müdafiə sahəsində hazırlanması”.

Bu fəzifə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 700 sayılı Fərmanı “Mülki Müdafiə haqqında” Qanunu və Nazirlər Kabinetinin 193 sayılı qərarının “Əhalinin mülki müdafiəyə hazırlanması haqqında” Əsasnamənin tələblərinə uyğun olaraq yerinə yetirilməlidir.

Əhali MM hazırlanarkən aşağıdakı əsas prinsiplər rəhbər tutulur:

- mühafizə işləri ümumən ölkənin 8 yaşdan yuxarı bütün əhalisinə öyrədilməlidir.
- mülki müdafiənin əhaliyə öyrədilməsi icbari xarakter daşıyır və hər bir adamın vətəndaşlıq borcu sayılır.
- mühafizə məsələləri konkret yerli şəraiti, təsərrüfatların xüsusiyyətlərini və digər amilləri almaqla əhalinin müxtəlif qruplarına fərqli surətdə öyrədilir.

Mülki müdafiənin tədrisi üçün ölkənin əhalisi şərti olaraq 5 qrupa ayrılır:

- rəhbər heyət,
- hərbişmiş Mülki Müdafiə dəstələrinin komandir-rəis və sırası heyətləri,
- Mülki Müdafiə dəstələrinə cəlb olunmayan fəhlə, qulluqçu və kənd təsərrüfatı işçiləri,
- istehsalat və xidmət sahəsində məşğul olmayan əhali,
- məktəbli gənclər,

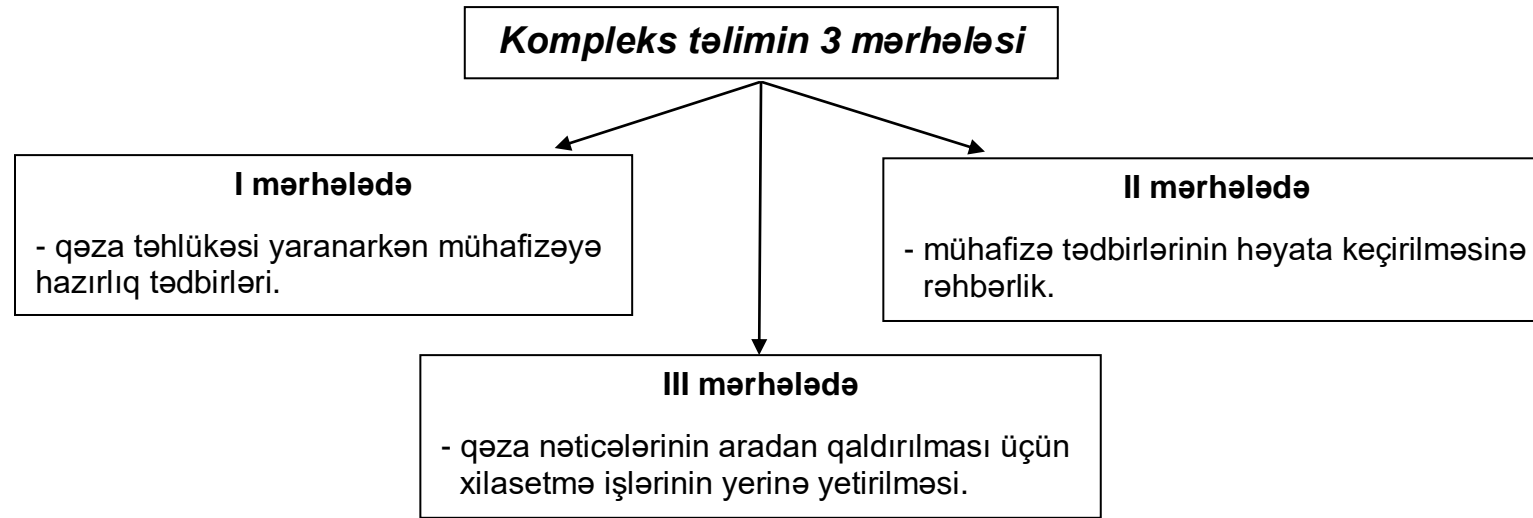
Tələbələrə MM-nin öyrədilməsi üzrə əsas vəzifələr:

- fəvqəladə hallarda fəaliyyət göstərmək və ali məktəblərdə aldıkları ixtisasa müvafiq olaraq, obyektlərin sabit işinin təmin edilməsi üsullarını öyrənmək;
- tibbi biliklərin əsaslarına yiyələnmək və fəvqəladə hallarda əməli olaraq tibbi yardım göstərməyi bacarmaq;
- ümumtəhsil məktəblərinin 2, 5, 6-cı siniflərdə Mülki Müdafiədə tibbi-sanitariya hazırlığı fənnləri üzrə məşğələlər aparmağı bacarmaq.

Obyektlərdə MM tədrisinin planlaşdırılması üçün sənədlər:

1. Obyekt Mülki Müdafiə rəhbərinin keçmiş tədris ilinin yekunları və yeni tədris ilinin vəzifələri haqqında əmri;
2. Rəhbər, komandir-rəis heyəti, MM qüvvələri və işçilərin MM hazırlığı üzrə planı;
3. Bütün qruplar üçün dərs cədvələri;
4. Obyektdə keçiriləcək təlim və məşqlərin mövzuları;
5. Yeni tədris ilində Mülki Müdafiə kurslarında hazırlıq keçəcək rəhbər və komandir-rəis heyətinin siyahısı;
6. Obyektin tədris-metodik bazasından istifadə edilməsi qrafiki;
7. Obyekt Mülki Müdafiə qərargahının aylıq iş planı.

Kompleks təlim – dinc və müharibə şəraitində obyektin Mülki Müdafiə idarəetmə orqanının, mülki müdafiə dəstələrinin, və bütün əhalinin tədrisinin ən yüksək və hər sahəli hazırlıq formasıdır. Belə tədbirlər zamanı şəxsi heyətin hazırlıq səviyyəsi əyani olaraq yoxlanılır, qarşıya çıxan çatışmamazlıqlar, əyər-əskik aradan qaldırılır.

Təlimin məqsədi:

- müdafiə tədbirlərinin keyfiyyətli və hər tərəfli həll etmək;
- mürəkkəb Mülki Müdafiə tədbirlərinin həyata keçirmək üçün əhalini hazırlamaq;
- KRH-nin idarəetmə vərdişlərini təkmilləşdirmək;
- Obyektin Mülki Müdafiə planının reallığını yoxlamaq;
- İstehsalat prosesinin müharibə şəraitində fasiləsiz işini artırmaq.

Kompleks təlimin keçirilməsi üçün işlənib hazırlanan sənədlər:

- Xəritə (sxem) və onun üzərində təlimin məqsədi;
- Arayış məlumatı;
- Təlimə hazırlığın təhvil planı;
- Təlimin keçirilməsi planı;
- İmitasiya planı;
- Təlimin mövzusu.

Təlimin prinsipləri, metod və formaları.

- elmiliyi,
- şüurluluq,
- təlimin fəallığı və əyaniliyi,
- təlimin müntəzəmliyi, ardıcılığı və həmçinin əlverişli olması,
- bilik və vərdişlərə möhkəm yiyələnmək.

MÖVZU № 6. “Fövqəladə halların qarşısının alınması və belə hallarda fəaliyyət üzrə Azərbaycan Dövlət Sistemi. Fövqəladə Hallar Komissiyaları”.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 30 aprel tarixli 239 nömrəli qərarı ilə “Fövqəladə halların qarşısının alınması və belə hallarda fəaliyyət üzrə Azərbaycan Dövlət Sistemi haqqında” Əsasnamə təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan Dövlət Sisteminin rəhbər orqanları

- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin fövqəladə hallar üzrə Komissiyası;
- Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin fövqəladə hallar üzrə komissiyası;
- Şəhər və rayon icra hakimiyyəti orqanlarının fövqəladə hallar üzrə komissiyaları;
- Xalq təsərrüfatı obyektlərində yaradılan obyekt fövqəladə hallar komissiyası (OFHK);
- Respublikanın nazirlikləri və baş idarələrində yaradılan sahə fövqəladə hallar komissiyası (SFHK).

Fövqəladə hallar üzrə komissiyalara başçılıq edirlər

- Azərbaycan Respublikasında baş nazirin müavinlərindən biri;
- Naxçıvan Muxtar Respublikasında baş nazirin müavini;
- Respublikanın şəhərlərində və rayonlarında icra hakimiyyəti başçılarından birinci müavini;
- Xalq təsərrüfatı obyektlərində - baş mühəndislər.
- Nazirlik və baş idarələrdə sahə rəhbərlərinin müavini.

Azərbaycan Dövlət Sisteminin gündəlik idarəetmə orqanları

- fövqəladə hallar üzrə bütün səviyyədə olan ərazi komissiyalarının növbətçi xidmətləri;
- nazirliklərin, baş idarələrin, xalq təsərrüfatı obyektlərinin növbətçi-dispetçer xidmətləri;
- bütün səviyyədə olan mülki müdafiə qərargahları;
- respublika xilasetmə dəstələrinin və fövqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılmasına cəlb olunan könüllü ictimai təşkilatların növbətçi xidmətləri.

Fövqəladə halların nəticələrini aradan qaldıran qüvvə və vasitələr

- nazirliklərin və baş idarələrin hərbiləşmiş və hərbiləşməmiş qəza-xilasetmə, qəza-bərpa, yanğınsöndürən və digər dəstələri;
- Azərbaycan Respublikası fəaliyyətdə olan tikinti, xüsusi və quraşdırma təşkilatları, nazirlik və idarələrinin tikinti bölmələrinin bazasında yaradılan qəza-bərpa dəstələri;
- respublika Səhiyyə Nazirliyinin, habelə digər nazirliklər və baş idarələrin təcili tibbi yardım xidməti idarələri və dəstələri;
- təcili baytar yardımı və bitkilərin mühafizə xidməti dəstələri;
- Azərbaycan Respublikası FHN Dövlət Yanğından Mühafizə Xidmətinin yanğından mühafizə hissələri;
- MM-in qoşun hissələri, ərazi və ixtisaslaşdırmış dəstələri;
- «Azərbaycan Hava Yolları» Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin müvafiq xidmətləri;
- Azərbaycan Dəmir Yol İdarəsinin bərpaetmə və yanğınsöndürmə qatarları;
- «Xəzərneftqaz» birliyinin, «Azərneft» birliyinin Xəzər gəmiçiliyi idarəsinin, Azərbaycanlıqşənaye birliyinin qəza-xilasetmə xidmətləri;
- «Azəravtonəqliyyat» Dövlət Konserninin, respublika nazirlik və idarələrinin nəqliyyat bölmələrinin avtonəqliyyat vasitələri;
- digər könüllü ictimai təşkilatların qüvvələri.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Fövqəladə hallar üzrə Komissiyasının yaradılmasının əsas məqsədi

- Respublika ərazisində güclü qəzalar, təbii fəlakətlər, epidemiya, epizootiyalar və epifitotiyalar zamanı respublikanın bütün səviyyəli idarəetmə orqanlarının, Fövqəladə halların qarşısının alınması və belə hallarda fəaliyyət üzrə Dövlət Sistemi qüvvə və vasitələrinin daim fəaliyyətə hazırlığının təmin edilməsi;
- Fövqəladə halların qarşısının alınması və nəticələrini aradan qaldırılmasında respublikanın bütün səviyyəli idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;
- xilasetmə və qəza-bərpa işlərinə, əhəlinin həyat və təminatı üzrə tədbirlərə və fəlakət rayonlarından köçürülməsinə rəhbərlik edilməsi.

Azərbaycan Dövlət Sisteminin müxtəlif iş rejimləri

Gündəlik iş rejimi - normal sənaye istehsalı və radiasiya şəraitində, həmçinin normal kimyəvi, bioloji (bakterioloji), seysmik, hidrometeoroloji şəraitdə, epidemiya, epizootiya, epifitotiya olmayan hallarda sistemin işi.

Yüksək hazırlıq rejimi - sənaye istehsalı və radiasiya şəraiti, kimyəvi, bioloji (bakterioloji), seysmik və hidrometeoroloji şərait xeyli pisləşdikdə, həmçinin fövqəladə hallar yaranması ehtimalı haqqında proqnoz alınarkən sistemin işi.

Fövqəladə rejim - fövqəladə hallar yaranarkən və onların nəticələri aradan qaldırılarkən sistemin işi.

MÖVZU № 7. “Müasir (kütləvi) qırğın silahları. Nüvə silahı və onun zədələyici amilləri”.

Nüvə silahları o silahlara deyilir ki, onların dağıdıcı təsir qüvvəsi nüvə daxili enerjinin ayrılması hesabına baş versin. Nüvə çevrilmələri zamanı əmələ gələn enerjiyə **nüvə enerjisi** deyilir.

Nüvə silahlarının istifadəsində partlayışlar **2 üsulla** həyata keçirilir.

Atom silahlarının istifadəsində nüvə daxili ağır kimyəvi element atomları bölünərək daha yüngül atom və nüvələrə çevrilir və **bölünmə reaksiyası** adlanır.

Hydrogen silahlarının istifadəsində yüngül kimyəvi element atomları birləşərək daha ağır atomlar əmələ gətirir və buna **sintez üsulu** deyilir.

Nüvə sursatının partlayış gücü trotil ekvivalenti ilə xarakterizə edilir. **Trotil ekvivalenti** – nüvə sursatının partlaması nəticəsində alınan enerjiyə bərabər olan adi partlayıcı maddənin (trotilin) tonla miqdarına deyilir. Nüvə sursatının trotil ekvivalenti **tonla, kilotonla və meqatonla** ölçülür.

Nüvə sursatlarını istifadə etmək üçün onları nüvə daşıyıcılarına yerləşdirirlər:

- ballistik raketlərin başlıq hissələrində;
- zenit və qanadlı raketlərin döyüş hissəsində;
- aviasiya mərmilərində;
- artileriya mərmisi və minalarında;
- torpedoların döyüş hissələrində;
- mühəndis minalarında.

İzafi təzyiqin miqdarından asılı olaraq zədələr 4 növə bölünür:

1. **Yüngül** - izafi təzyiq 0,2-0,4 kq/sm² (20–40 kPa) bərabər olanda baş verir.
2. **Orta** – izafi təzyiq 0,4-0,6 kq/sm² (40–60 kPa) bərabər olanda baş verir.
3. **Ağır** – izafi təzyiq 0,6-1 kq/sm² (60–100 kPa) bərabər olanda baş verir.
4. **Çox ağır** – izafi təzyiq 1 kq/sm² (100 kPa) -dan artıq olanda baş verir.

Nüvə silahının zədələyici amilləri: Nüvə partlayışı enerjisinin təqribən **50%** – zərbə dalğasının, **35%** – işıq şüalanmasının, **10%** – ərazinin radioaktiv çirklənmənin, **4%** – nüfuzedicisi rasiyanın və **1%** – elektromaqnit impulsunun yaranmasına sərf olunur.

İşıq impulsunun miqdarından asılı olaraq insanlar bir neçə dərəcəli yanıqlar ala bilər:

- **Yüngül** (I dərəcəli) yanıqlar əmələ gəlir və bu zaman dərinin qızarması baş verir;
- **Orta** (II dərəcəli) yanıqlar əmələ gəlir və bu zaman dəridə suluqların əmələ gəlməsi baş verir;
- **Ağır** (III dərəcəli) yanıqlar əmələ gəlir və bu zaman dərinin ölməsi baş verir;

Müxtəlif sıx və qalın materiallardan keçərkən nüfuzedici radiasiyanın təsiri zəifləyir.

- poladın – 2,7 sm,
- betonun – 10 sm,
- torpağın – 14 sm,
- suyun – 23 sm,
- ağacın – 30 sm qalınlığı nüfuzedici radiasiyanı 2 dəfə azaldır.

Bir neçə silahın insan orqanizminə təsiri nəticəsində kombine olunmuş zədələnmələr.

1. Mexaniki travmalar, yanıqlar, radiasiya zədələnmələri.
2. Mexaniki travmalar, zəhərlənmələr, yoluxucu xəstəliklər.
3. Şüa zəhərlənmələri, mexaniki travmalar, yanıqlar və s. kütləvi halda baş verməsi.

Şüa xəstəliyinin dörd əsas dərəcəsi

- **Yüngül** (I dərəcəli) şüa xəstəliyi – şüalanma dozası 100–200 R olarkən baş verir və xəstəliyin gizli inkişaf dövrü üç həftəyədək davam edir.
- **Orta** (II dərəcəli) dərəcəli şüa xəstəliyi – şüalanma dozası 200–400 R olarkən baş verir və xəstəliyin gizli inkişaf dövrü bir həftəyədək davam edir.
- **Ağır** (III dərəcəli) dərəcəli şüa xəstəliyi – şüalanma dozası 400–600 R olarkən baş verir və xəstəliyin gizli inkişaf dövrü bir necə saat təşkil edir.
- **Çox ağır** (IV dərəcəli) dərəcəli şüa xəstəliyi – şüalanma dozası 600 R-dan artıq olarkən baş verir və xəstəliyin gizli inkişaf dövrü bir saatdan az vaxta təşkil edir.

Dağıntıların xarakterinə görə sahələr 4 növə ayrılır:

1. Nüvə partlayışı mərkəzinə ən yaxın sahələrə **tam dağıntı zonası** deyilir.
2. İzafi təzyiğin təsirinə 30 kPa-dan – 50 kPa-dək məruz qalmış sahələr **güclü dağıntı zonası** adlandırılır.
3. İzafi təzyiğin təsirinə 20 kPa-dan – 30 kPa-dək məruz qalmış sahələr **orta dərəcəli dağıntı zonası** adlandırılır.
4. İzafi təzyiğin təsirinə 10 kPa-dan – 20 kPa-dək məruz qalmış sahələr **zəif dağıntılar zonası** adlandırılır.

Fövqəladə hadisələr zamanı əhalinin mühafizənin əsas üsulları

- mühafizə qurğularında daldalanmaq;
- fərdi mühafizə vasitələrindən istifadə etmək;
- iri şəhərlərdən və təhlükəli sahələrdən əhalini təhlükəsiz zonaya köçürməkdən ibarətdir.

Təyinatına görə dozimetrik cihazların 4 qrupu

İndikatorlar – radiasiya kəşfiyyatı üçün ən sadə cihazdır, bu cihazlar vasitəsilə şüalanmaları aşkar etmək, β və μ şüalanma dozalarının gücünü təxmini qiymətləndirmək mümkündür. Cihazların bu qrupuna DP-63, DP-63A, DP-64 indikatorları aid edilir.

Rentgenmetrlər – rentgen şüalarının və ya μ - şüalanma dozalarının gücünü ölçmək üçündür. DP-3, DP-3B rentgenmetrləri, «Kaktus» tipli rentgenmetr, İMD-1R, İMD-21, DP-5A, B, V və s. belə cihazlardır.

Radiometrlər – müxtəlif səthlərin, avadanlığın, texnikanın, paltarların, havanın, əsasən α və β hissəciklərlə radioaktiv zəhərlənməsini aşkar etmək və bu zəhərlənmənin dərəcəsini təyin etmək üçündür. Universal bazalı QBR-3 cihazı, «Luç-A» beta-qamma radiometri, Tiss radiometri, DP-100M, DP-100 ADM radiometrik qurğuları.

Dozimetrlər – zəhərlənmiş rayonda fəaliyyət göstərən bütün müddət ərzində şəxsi heyətin aldığı ümumi şüalanma dozalarını təyin etmək üçündür. DK-02, DP-22V, DP-24, İD-1, İD-11 cihazlar fərdi dozimetrlər komplektləridir.

MÖVZU № 8. “Kimyəvi silahlar və onlardan qorunma üsulları”.

Kimyəvi silah – kütləvi qırğın silahlarından biri olub, zəhərləyici maddələrə və onları tətbiq etmək üçün istifadə olunan vasitələrə deyilir. Kimyəvi silah tətbiq olunan rayonlarda kimyəvi zəhərlənmə ocağı yaranır.

Kimyəvi zəhərlənmə ocağı – o əraziyə deyilir ki, kimyəvi silahın və ya güclü təsirli zəhərləyici maddələrin təsiri nəticəsində orada əhalinin, heyvanların və bitkilərin zədələnməsi baş verir. Kimyəvi zəhərlənmə ocağı **iki zonaya** – ZM ilə bilavasitə zəhərlənən əsas zonaya və ZM-n buxar aerosolları yayılan ikinci zonaya bölünür.

Məlum olan bütün zəhərləyici maddələr orqanizmə təsirin xarakterinə görə **toksikoloji təsnifatı**, döyüş təyinatına və ərazidə zəhərlənmənin davamlılığına görə **taktiki təsnifatı** qruplarına ayrılır.

ZM-in xarakterik xüsusiyyətləri

- xarici mühitdə asan yolla yayılması;
- davamlı zədələyici təsire malik olması;
- zəhərlənmələrin klinikasının və inkisaf dinamikasının müxtəlifliyi;
- ZM-in bir qisminin orqanizmə tənəffüs, həzm yolu və dəri vasitəsi ilə daxil olması;
- zəhərlənmələrin inkisafı ZM-n orqanizmə daxilolma yollarından asılı olması;
- psixoemosional təsire malik olması;
- mühafizə vasitələrindən istifadə etmək zəruriyyətinin yaratması.

Kimyəvi silahların toksikoloji təsnifata görə qrupları

- sinir iflicedici ZM (Zarin, Zoman, V-qazlar);
- ümumzəhərləyici maddələr (Sianid turşusu, Sianxlorid);
- dəridə yaraəmələgətirən ZM (İprit, Lünzit);
- boğucu ZM (Fosgen, Difosgen);
- qıcıqlandırıcı ZM (Adamsit, Sİ-EC);
- psixokimyəvi ZM Bi-zet, DLT (dietilamid lizergin turşusu);
- gözyaşardıcı ZM (Xlorasetafenon, Xlorpikrin).

Zəhərləyici maddələrin təsnifatı.

- fizioloji təsiri;
- toksikliyi (zədələmə ağırlığı);
- tez təsiretməyi;
- dayanıqlığı ilə təsnif olunurlar.

Kimyəvi sərəitinin qiymətləndirilməsi üçün ilkin məlumatlar

- Güclü Təsirli Zəhərləyici Maddələrin növü və miqdarı, kimyəvi silahın tətbiqi vasitəsi və ZM-in növü;
- Zəhərləyici Maddələrin tullanılması (dağıdılması), kimyəvi silahın tətbiq edilmiş ərazi və vaxt;
- insanların mühafizəsinin səviyyəsi;
- zəhərli hava yayılan istiqamətdə ərazinin topoqrafik xüsusiyyətləri və tikililərin növləri;
- meteosərait - yerüstü küləyin istiqaməti və sürəti, havanın və torpağın temperaturu, havanın saquli dayanıqlığının dərəcəsi.

Havanın saquli dayanıqlığının dərəcələri

İnversiya - axşam saatlarında günəşin batmasına 1 saat qalmış əmələ gəlir və günəşin çıxmasından bir saat sonra dağılır. İnversiya zamanı havanın aşağı qatı yuxarı qatından soyuq olur, ki havanın yuxarı qalxmasına maneçilik törədir və zəhərlənmiş havanın yüksək konsentrasiyasının dayanıqlığına sərəit yaradır.

İzotermiya - hava sərəitinin stabil balanslığı ilə xarakterizə olunur. O, tutqun hava şəraitinə daha xarakterikdir, ancaq səhər və axşam vaxtı inversiyadan konvensiya keçid hal kimi (səhər) və əksinə (axşam) əmələ gələ bilər.

Konvensiya - günəş çıxandan iki saat sonra əmələ gəlir və günəşin batmasına 2-2,5 saat qalmış dağılır. Adətən yay aylarında aydın gündə müşahidə olunur. Konvensiya zamanı havanın aşağı qatı yuxarı qatından daha isti olur - bu zaman zəhərlənmiş hava daha tez dağılır və ZM təsirinin azalmasına kömək edir.

Kimyəvi kəşfiyyat cihazları və qaz siqnalizatorlarının; qoşun kimyəvi kəşfiyyat cihazı QKKC (VPXR), yarımavtomat kimyəvi kəşfiyyat cihazı YKKC (PPXR), tibbi kimyəvi kəşfiyyat cihazı TKKC (MPXR), QSP-1M və QSP-11 avtomat qaz siqnalizatorları və s. növləri olur.

MÖVZU № 9. “Bioloji silahlar və onlardan qorunma üsulları”.

Bioloji (bakterioloji) silah – kütləvi qırğın silahlarının bir növü olub – bakterial vasitələrə və onları tətbiq etmək üçün istifadə edilən döyüş sursatına, cihaz və tərtibatlara deyilir.

Bioloji zədələnmə ocağı o əraziyə deyilir ki, orada bioloji silahın tətbiqi nəticəsində insan, heyvan və bitki tələfatı olsun.

Xəstəlik törədən mikrobların və onların toksinlərinin məhv edilməsinə **dezinfeksiya**, xəstəlik törədən həşaratların məhv edilməsinə **dezinseksiya** və xəstəlik yayan gemiricilərin məhv edilməsinə **deratizasiya** deyilir.

Observasiya – epidemiya ocağında yoluxucu xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə həyata keçirilən təcridetmə - məhdudlaşdırma və müalicə - profilaktika tədbirləri sistemində deyilir.

Yoluxucu xəstəliklər patogen mikroblar tərəfindən törədilir.

- Bakteriyalar,
- Viruslar,
- Riketsiyalar,
- Göbələklərdir.

Qismən və tam sanitariya təmizliyi.

Qismən sanitariya təmizliyi yaranmış vəziyyətdən asılı olaraq zəhərlənmə ocaqlarında və zəhərlənmə ocaqlarından çıxdıqdan sonra insanların özləri tərəfindən keçirilir.

Tam sanitariya təmizlənməsi bədənin hər yerinin radioaktiv və zəhərləyici maddələrdən həmçinin bakterial vasitələrdən təmizlənməsinə deyilir.

Karantin – bakterial yoluxma ocağını təcrid etmək, xəstəliklərin yayılmasının qarşısını almaq və yoluxmanı aradan qaldırmaq məqsədilə yerinə yetirilən, epidemiya əleyhinə rejimli profilaktika tədbirlər sistemidir.

Patogen mikroblar iki növ toksin buraxırlar; endotoksinlər və ekzotoksinlər.

Endotoksinlər bütün patogen mikroblarda var, onlar mikrobların ölümündən və dağılmasından sonra azad olurlar.

Ekzotoksinlər endotoksinlərdən fərqli olaraq mikrobların həyat fəaliyyəti dövründə əmələ gəlir (botulizm, difteriya və s.).

Yoluxucu xəstəliklər

- Vəba
- Qarayara.
- Sibir xorası
- Təbii çiçək,
- Taun,
- Botulizm,
- Tulyaremiya.

Bioloji silahın zədələmə ocağı o ocağa deyilir ki, orada bioloji silahın tətbiqi nəticəsində insan, heyvan və bitki tələfatı olur.

Düşmənin bakterioloji silahı tətbiq etməsi nəticəsində yaranan şəraitə **bakterioloji şərait** deyilir. Bakterioloji şəraiti adamların, heyvanların, ərazinin, təsərrüfat obyektlərinin bakterioloji zəhərlənməsi miqyasını və dərəcəsinin aydınlaşdırmaq, bakterioloji vasitələrin mülki müdafiə dəstələrinin kənd təsərrüfatı işlərinin aparılmasında göstərdiyi fəaliyyətinə təsirini təyin etmək üçün qiymətləndirirlər.

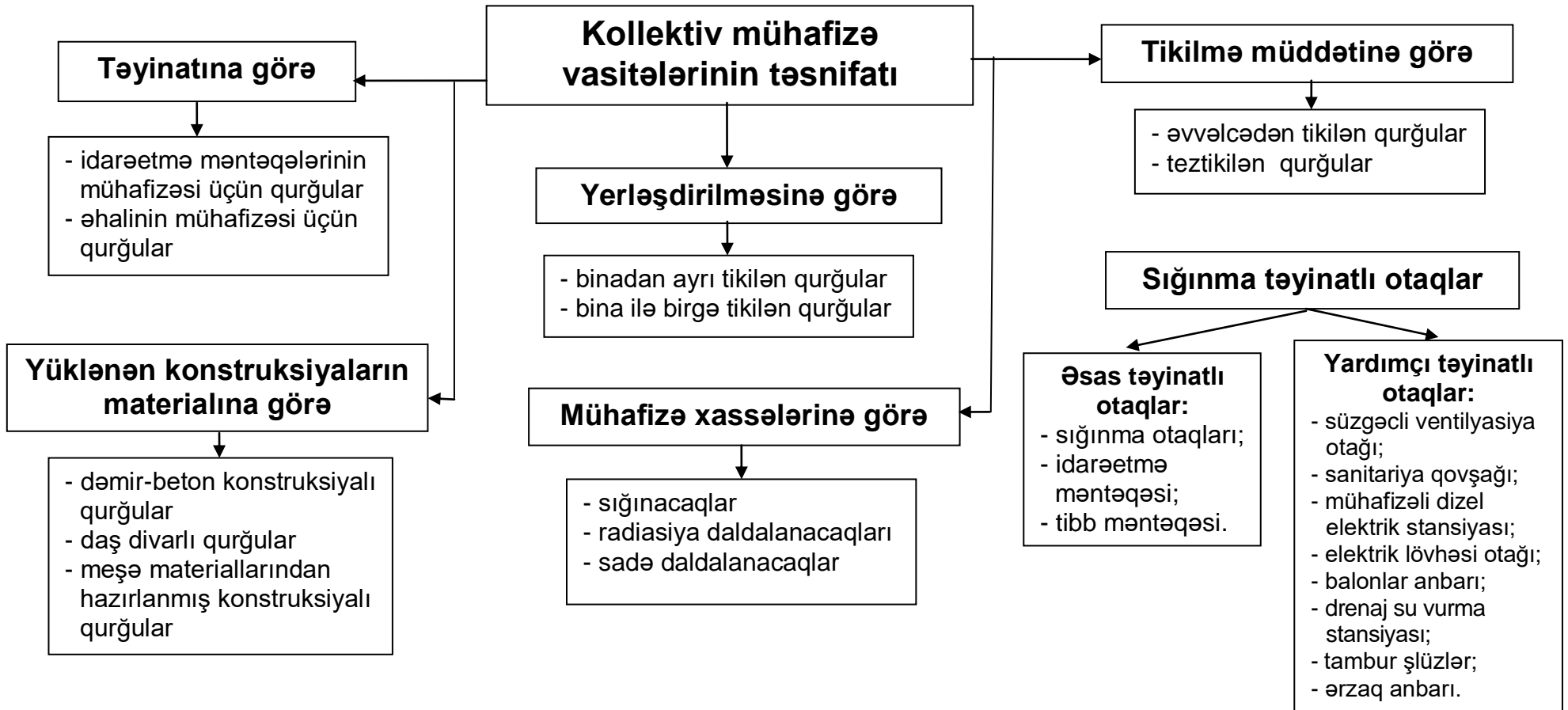
Bakterioloji şəraitin qiymətləndirilməsi

- bakterioloji zəhərlənmə rayonunun sərhədini təyin etmək;
- torpaqdan istifadə etmə planına və ya ümumi vəziyyət sxeminə zəhərlənmə rayonunu köçürmək;
- karantin rejimini dəqiqləşdirmək; xüsusi təmizliyin aparılması üçün kənd təsərrüfatı istehsalı obyektlərini təyin etmək;
- həmçinin müalicə-profilaktik tədbirləri qaydalarını və həcmi müəyyənləşdirmək.

MÖVZU № 10. “Fövqəladə hallar zamanı əhalinin mühafizəsinin təşkili. Kollektiv mühafizə qurğuları və onlardan istifadə qaydaları”.

“Əhalinin mühafizəsi haqqında” Nazirlər Kabinetinin 25 sentyabr 1998-ci ildə 193 nömrəli qərarı tərtib edilib qüvvəyə minmişdir.

Fövqəladə hallarda (FH) əhali arasında itkilərin qarşısının alınması və ya maksimum dərəcədə azaldılmasına yönəldilən mühəndis-texniki tədbirlər kompleksinə **mühəndis-mühafizə sistemi** deyilir.

Fövqəladə hadisələr zamanı əhalinin mühafizəsinin əsas üsulları:

- mühafizə qurğularında daldalanmaq;
- fərdi mühafizə vasitələrindən istifadə etmək;
- iri şəhərlərdən təhlükəli sahələrdən əhalini şəhərdənkənar təhlükəsiz zonaya köçürmək.

Kimyəvi kəşfiyyat cihazları

- kimyəvi kəşfiyyat cihazları və qaz siqnalizatorları.
- qoşunk kimyəvi kəşfiyyat cihazları
- yarımavtomat kimyəvi kəşfiyyat cihazı.
- avtomat qaz siqnalizatorları və s. növləri olur.

Əhalinin mühafizəsində məqsəd:

Fövqəladə hallarda adamların həyatının qorunması üçün lazımi şəraitin yaradılması, zədələnməsinin qarşısının alınması mühafizəsinin prinsipləri və üsullarının düzgün seçilməsindədir.

Sığınacaq

Orada sığınan əhalinin nüvə partlayışının bütün zədələyici amillərindən, zəhərləyici və güclü təsirli zəhərli maddələrdən, bakterial vasitələrdən, habelə yanğınlar zamanı yüksək temperaturun və yanğın məhsullarının təsirindən mühafizəsini təmin edən hermetik mühəndis qurğusudur.

Sadə daldalanacaqlara üstü açıq və örtülü yarğanlar (oyuq), səngərlər aiddir.

Sadə daldanacaqların üstün cəhətləri bunlardan ibarətdir

- konstruksiyaları sadədir;
- tikinti materialları asan əldə edilir;
- işlərin həcmi az olu;
- radiasiya daldanacağıının mühafizə xassələrini sığınacağıın xassələri səviyyəsinə çatdırmaq mümkündür.

Sığınacaqda ərzaq və dərman ehtiyatlarının yaradılması qaydası.

- rayon (şəhər) icra hakimiyyəti orqanlarının ehtiyatları;
- təsərrüfat obyektlərinin ehtiyatları

Radiasiya daldanacağıının əsas və yardımçı otaqları

Əsas otaqlar:

- daldalanma otağı,
- tibb məntəqəsi;
- ana və uşaq otağı.

Yardımçı otaqlar:

- sanitariya qovşağı,
- ventilyasiya otağı,
- çirkələnmiş üst paltarları saxlamaq üçün otaqlar.

Fövqəladə halların baş verməsi haqqında əhalinin vaxtında xəbərdar edilməsi:

- Fərdi mühafizə vasitələrinin tətbiqi;
- Əhalinin qoruyucu tikililər və sığınacaqlara yerləşdirilməsi;
- Əhalinin təhlükəli ərazilərdən köçürülməsi;
- Fövqəladə hadisələrin nəticələrinin aradan qaldırılması;
- Xüsusi profilaktik, sanitar-gigiyenik tədbirlərin aparılması.

Əhalinin mühafizə vasitələri 2 cür olur.

Kollektiv

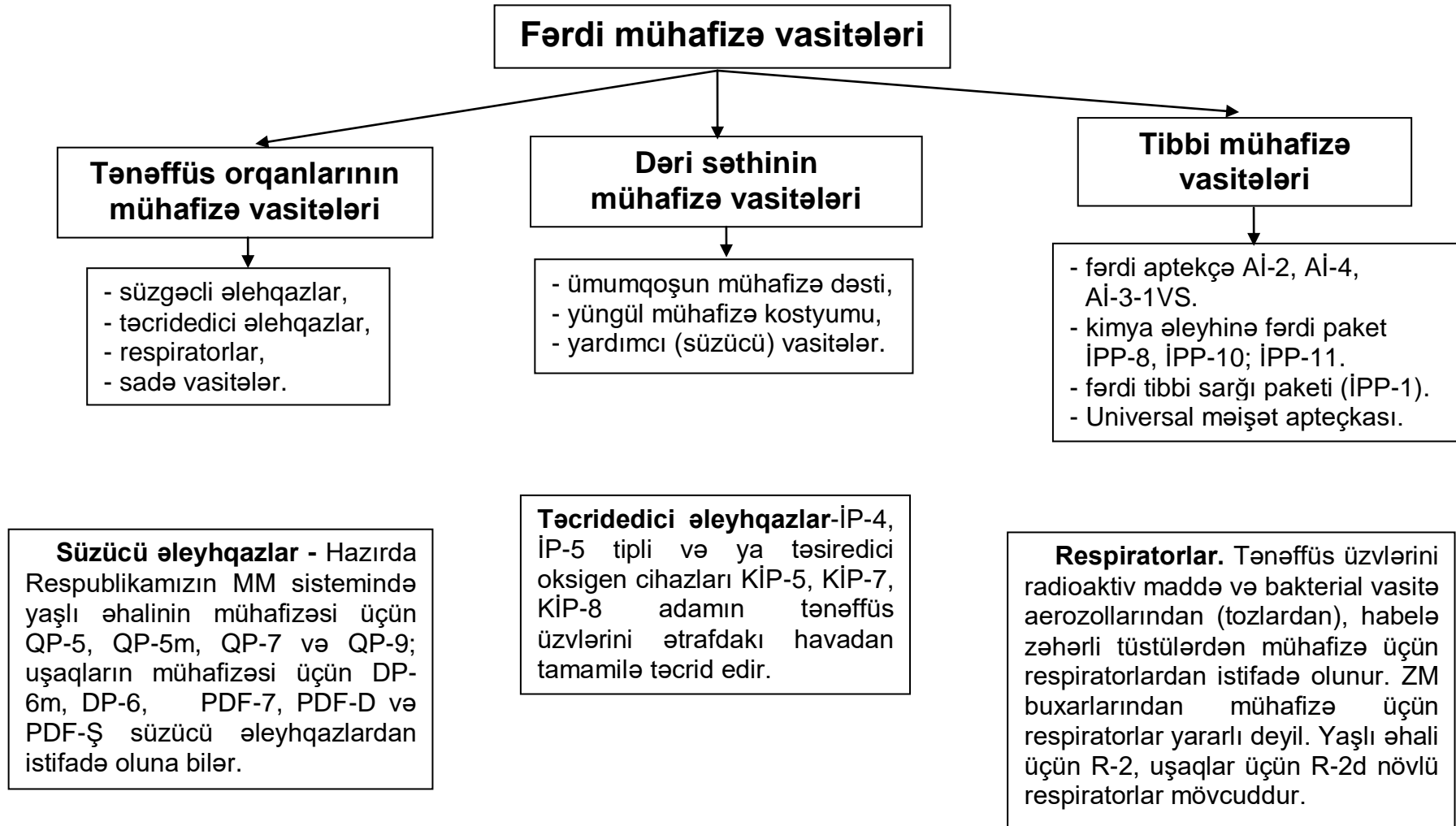
- Sadə sığınacaqlar (səngərlər, zirzəmilər);
- Hermetikləşdirilmiş sığınacaqlar;
- Radiasiya əleyhinə sığınacaqlar.

Fərdi

- Tənəffüs orqanlarının mühafizə vasitələri;
- Dərinin mühafizə vasitələri;
- Tibbi mühafizə vasitələri.

MÖVZU № 11. “Fərdi mühafizə vasitələri və onlardan istifadə qaydaları”.

Əhalinin mühafizəsində ən əsas üsullardan da biri fərdi mühafizə vasitələridir.

Tənəffüs üzvlərinin ən sadə mühafizə vasitələrinə tozdan qoruyan parça maska PTM-1 və pambıqlı tənəffüs sarğı aiddir.

Ümumqoşun mühafizə komplekti OZK - mühafizə plaşından, mühafizə corablarından və mühafizə əlcəklərindən ibarətdir, adətən, hopdurulmuş üst və alt paltarların üstündən geyilir.

Yüngül mühafizə kostyumu L-1 rezinləşdirilmiş parçadan hazırlanan başlıqlı köynəkdən, corablı şalvardan, ikibarmaqlı əlcəklərdən və şlem altlığından ibarətdir.

Yardımcı vasitələr - bədənin səthini radioaktiv, kimyəvi və bakterial maddələrlə zəhərlənmədən qorunmaq üçün insanların öz adi paltar və ayaqqabılarından yardımcı vasitələr kimi istifadə etməyi bacarması-kütləvi qırğın silahlarının törədə biləcəyi tələfatı azaltmaqla böyük əhəmiyyətə malikdir.

MÖVZU № 12. “Fövqəladə hallar zamanı əhalinin köçürülməsi”.

Köçürmə (təxliyə) - adamların həyatı və fəaliyyəti üçün təhlükə yaranan rayonlardan əhalinin mütəşəkkil surətdə çıxarılıb (nəqliyyatda və piyada) təhlükəsiz rayonlarda (zonalarda) yerləşdirilməsi üzrə tədbirlər kompleksidir.

Təhlükəsiz zona - düşmən basqını gözlənilən şəhərlərin və əlahiddə obyektlərin ətrafında ehtimal olunan dağıntı zonalardan və digər təhlükəli rayonlardan kənarında əhalinin qəbul edilməsi, yerləşdirilməsi və yaşaması üçün yararlı olan ərazidir.

Əhalinin köçürülməsi **istehsalat-ərazi prinsipi** üzrə təşkil edilir. Bütün fəhlə və qulluqçuların, onların ailə üzvlərinin, ali məktəb tələbələrinin və orta ixtisas məktəbləri tələbələrinin, texniki-peşə və orta məktəb şagirdlərinin obyektlər üzrə təhlükəli rayonlardan çıxırılıb təhlükəsiz zonada yerləşdirilməsini nəzərdə tutur.

Əhalinin köçürülməsinin əsas üsulu **kombinasiyalı** üsuldur, bu zaman adamların əksəriyyəti piyada, bir qismi isə əldə olan bütün nəqliyyat vasitələri ilə təhlükəli zonalardan dərhal çıxarılır.

Təhlükəsiz zona bu şərtləri təmin etməlidir:

- müasir qırğın silahlarının təsirindən dağıntı və daşqınlardan əhalinin etibarlı mühafizəsini;
- müəssisələrin iş növbələrindəki işçilərin təhlükəsiz zonadan obyektdə minimal vaxt sərf etməklə gətirilməsini;
- MM qüvvələrinin zədələnmə ocağına yeridilməsi üçün əlverişli surətdə qruplaşdırılmasını;
- lazımı gigiyena-sanitariya şəraitini.

Köçürülmə tədbirlərinin növləri

Tam köçürülmə-yalnız müharibə zamanı su basma hallarda, zəlzələ və vulkan püskürməsi nəticəsində bu tədbirlər görülməlidir.

Qismən köçürülmədə: internat məktəblərinin şagirdləri, uşaq evlərindəki uşaqlar, ali məktəb tələbələri, orta ixtisas məktəblərinin şagirdləri - bu məktəblərin professor - müəllim heyəti və onların ailə üzvləri ilə birlikdə, həmçinin qocalar evində yaşayan təqaüdüçülər və onlara xidmət edən heyət təhlükəli rayonlardan çıxarılır.

Köçürmə komissiyası hələ sülh dövründə yaradılır. Adətən, rayonun İcra hakimiyyətinin başçısı müavini köçürmə komissiyasının sədri təyin edilir.

Komissiyanın heyətinə:

- rayon tibb xidmətinin,
- kənd təsərrüfatı istehsalat idarəsinin,
- rayon istehlak cəmiyyətinin,
- rayon polis şöbəsinin,
- nəqliyyat xidmətinin,
- rabitə və xəbərdarlıq xidmətinin,
- təhsil şöbəsinin,
- ictimai təminat şöbəsinin nümayəndələri,
- hərbi komissarlığın işçiləri,
- mənzil-kommunal şöbəsinin,
- rayon həmkarlar təşkilatı nümayəndələri,
- habelə 3-4 texniki işçi daxil edilir.

Əhalinin köçürülməsi işini bilavasitə yerinə yetirmək üçün köçürmə komissiyalarının qüvvələri ilə **toplaniş - köçürmə məntəqələri** (TKM) açılır.

Hidrotexniki qurğularda qəza proqnozu ehtimalı olduqda əvvəlcədən köçürülmə təşkil olunur. Köçürülmə **lokal** və ya **yerli** xarakter daşıyır. Əgər köçürülmə üçün zaman azdırsa, köçürülmə ərazi prinsipi üzrə bir və ya iki mərhələdə aparılır.

Rayon köçürmə komissiyası - rayonun mülki müdafiə qərargahı ilə birlikdə aşağıdakı əsas vəzifələri yerinə yetirir:

- fəhlə-qulluqçuların və əhalinin yerləşdiriləcəyi rayonların müəyyən edilməsi üzrə təkliflər hazırlayır,
- bu rayonların hazırlanması və təmin olunmasında iştirak edir,
- köçürülənləri qəbul edən məntəqələrin miqdarını və yerlərini müəyyənləşdirir,
- uşaqları, əlilləri və qocaları nəqliyyatdan düşürmə (boşaltma) məntəqəsindən yerləşdirmə məntəqələrinə daşımaq üçün lazım olacaq nəqliyyat vasitələrinin miqdarını müəyyən edir.

Radiasiya təhlükəli obyektlərdə qəzalar zamanı əhalinin köçürülməsi, **yerli** və ya **regional** xarakter daşıyır.

Əhalinin təxliyyə olunması qərarı radiasiya şəraitinin proqnozları əsasında verilir.

Qəbuletmə məntəqənin heyətinə daxil olunan şəxslər:

- məntəqənin rəisi və onun tərbiyə üzrə müavini;
- qeydə alma və uçot qrupu (10-12 nəfər);
- komendant və növbətçilər (3-5 nəfər);
- köçürülənləri qarşılama qrupu (16-21 nəfər);
- komplektləşdirmə və yola salma qrupu (6-7);
- iaşə qrupu (3 nəfər);
- tibb məntəqəsinin işçiləri (2 nəfər);
- ana və uşaq otağının xidmətçiləri (2 nəfər)
- ictimai asayiş mühafizə qrupu (4-6 nəfər).

Əhalinin təxliyyəsi **2 mərhələdə** aparılır: birinci mərhələdə-təxliyyə olunan əhali köçürülmə məntəqəsindən mümkün radiasiya zədələnməsi zonası sərhədlərinə qədər çatdırılır; ikinci mərhələ isə təxliyyə olunacaq təhlükəsiz yerə çatdırılmadır.

MÖVZU № 13. “Hərbiləşdirilməmiş mülki müdafiə dəstələri. Mülki müdafiə kəşfiyyatının təşkili və aparılması”.

Mülki Müdafiə qüvvələri – mülki müdafiənin qoşun hissələrindən, ştatlı qəza-xilasetmə dəstələrindən, həmçinin nazirliklərin, baş idarələrin və icra hakimiyyəti başçılarının tabeliyində olmaqla, təsərrüfat obyektlərinin bazasında yaradılan və mülki müdafiənin xüsusi tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə cəlb olunan müxtəlif təyinatlı qüvvələrdən ibarətdir.

Mülki müdafiə qüvvələri – fəvqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması, qəza-xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlərin yerinə yetirilməsi və başqa vəzifələri icra etmək üçün yaradılır.

MM qüvvələrinin əsasını – hərbiləşdirilməmiş dəstələr təşkil edir. Bunlar sülh və müharibə dövrlərinin ehtimal olunan fəvqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması, qəza-xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlərin yerinə yetirilməsinə cəlb olunan mülki müdafiə qüvvələrinin sayca ən böyüyüdür.

Mülki müdafiə dəstələri tabeliyinə və məqsədinə görə növləri

Tabeliyinə görə:

– ərazi dəstələri və obyekt mülki müdafiə dəstələri.

Yerində yetirdikləri vəzifələrə görə:

– obyektlərdə ümumi məqsədli mülki müdafiə dəstələri, xidmət dəstələri (xüsusi məqsədli dəstələr), kimyəvi təhlükəli obyektlərdə işə ixtisaslaşdırılmış dəstələr yaradılır.

Ümumi məqsədli MM dəstələri:

- Yığma komandalar (qruplar), xilasetmə dəstələri (komandaları, qrupları), yığma mexanizasiya dəstələri (komandaları)

Mülki müdafiə xidmət (xüsusi təyinatlı) dəstələrinə:

– kəşfiyyat, tibbi yardım, yanğınsöndürmə, rabitə, dozimetrik və kimyəvi nəzarət və s. dəstələr aiddir.

Yüksək təhlükəli obyektlərdə (AES, kimyəvi maddələrdən istifadə edən) **ixtisaslaşdırılmış dəstələr** yaradılır.

Hazırlıq dərəcəsinə görə, hərbişdirilməmiş dəstələrin bir hissəsi **yüksək hazırlıqlı** (hazırlığa gətirilmə vaxtı 2-6 saat), qalan dəstələr isə, **gündəlik (ümumi) hazırlıqlı** olurlar (hazırlığa gətirilmə vaxtı 6-24 saat).

Rayon (şəhərin) mülki müdafiə xidmətləri

- Ərzaq və paltarla təchizat xidməti;
- Tibb xidməti;
- MM rabitə xidməti;
- MM yanğından mühafizə xidməti;
- MM içtimai asayişin mühafizə xidməti;
- Heyvanlarını və bitkiləri mühafizə xidməti.

Rayonun mülki müdafiə

- MM xilasetmə dəstələri (komandaları, qrupları);
- MM kəşfiyyat qrupları (mənzilləri);
- Zərərsizləşdirici komanda;
- MM sanitariya drujinası (dəstələri);

Hərbişməmiş MM qüvvələrinin hazırlığa gətirilmə müddəti:

a. yüksək hazırlıqlı qüvvələr üçün:

- iş vaxtı – 1 saatadək;
- işdən kənar vaxtı isə – 2 saatadəkdir,

b. ümumi hazırlıqlı qüvvələr üçün isə, 6 saatadək ola bilər.

Rayonun MM qərargahı – Rayonun İcra Hakimiyyəti başçısı, MM dəstələrinin işinə MM qərargahı və MM xidmət rəisləri vasitəsi ilə gündəlik rəhbərliyi təşkil edir. Rayonun İcra Hakimiyyəti, onun şöbələri, habelə, digər idarə və təşkilatların işçilərindən təşkil olunur.

Qərargah heyətinin sayı

Qərargah 12-16 nəfərdən ibarət ola bilər:

- qərargah rəisi, onun müavini,
- operativ kəşfiyyat şöbəsi (rəis və 2-3 köməkçi);
- döyüş hazırlığı qrupu (rəis və 2-3 köməkçi);
- mühəndis-texniki və radiasiyadan mühafizə qrupu (rəis və 1-2 köməkçi);
- maddi və texniki təminat qrupu (rəis və 1-2 köməkçi).

Kənd yerlərindəki müalicə - profilaktika, rayon və şəhərlərin tibb müəssisələrinin bazasında:

- ilk tibbi yardım dəstələri;
- ixtisaslaşdırılmış təcili tibbi yardım dəstələri (briqadaları);
- şəhər, rayon Gigiyena və Epidemiologiya, Sanitar İnspektorluğu Mərkəzlərinin bazasında isə: - epidemiya əleyhinə dəstələr; - epidemioloji kəşfiyyat qrupları, həmçinin, digər mühüm əhəmiyyətli istiqamətlər üzrə, o cümlədən də, bütün növ nəqliyyat-kommunikasiya xətləri üzrə, MM qüvvələri yaradılır.

Kəşfiyyat–mülki müdafiə qüvvələrinin fəaliyyətini təmin etmək üçün görülən əsas tədbirlərdən biridir.

Kəşfiyyat **fəal, fasiləsiz, vaxtında və məqsədyönlü** aparılmalı, başlıcası isə topladığı məlumatlar dəqiq olmalıdır.

Hansı qüvvələr və vasitələrlə aparılmasından asılı olaraq kəşfiyyatın növləri

Yerüstü kəşfiyyat - ən dəqiq, daha dolğun kəşfiyyat növü sayılır və bütün MM qərargahları tərəfindən təşkil edilir.

Havadan kəşfiyyat – zədələnmə ocaqlarında, təbii fəlakət və qəza rayonlarında ümumi vəziyyəti tez aşkar etmək üçün təyyarələr, vertolyotlardan aparılır.

Dənizdən (çaydan) kəşfiyyat – sahillərdə, limanlarda, buradakı qurğularda vəziyyəti öyrənmək məqsədi güdür, yüksək sürətli gəmilər, katerlər vasitəsilə icra edilir.

Yerinə yetirdiyi vəzifələrin xarakterinə görə, **ümumi və xüsusi kəşfiyyat** növləri olur.

Ümumi kəşfiyyat - fəvqəladə hallar baş vermiş sahələrdə yaranan vəziyyət barədə dərhal ilkin məlumatlar əldə etmək üçündür.

Xüsusi kəşfiyyat - adətən MM xidmətləri təşkil edir, radiasiya və kimya müşahidəsi postlarının, mühəndis və epidemioloji kəşfiyyat qruplarının, baytar və fitopatoloji mənzillərin və s. qüvvələri yerinə yetirirlər.

Hərbiləşməmiş MM qüvvələrinin hazırlığa gətirilmə müddəti:

a. yüksək hazırlıqlı qüvvələr üçün:

- iş vaxtı – 1 saatadək;

- işdən kənar vaxtı isə – 2 saatadəkdir,

b. ümumi hazırlıqlı qüvvələr üçün isə, 6 saatadək ola bilər.

Şəhərdə, rayonda və obyeklərdə kəşfiyyat işlərinə radiasiya və kimya müşahidəsi postları, MM kəşfiyyat qrupları, xidmətlərin və dəstələrin kəşfiyyat mənzələri (bölmələri), habelə müşahidə və laboratoriya nəzarəti şəbəkəsinin (MLŞ) müəssisləri cəlb edirlər.

Müşahidə və laboratoriya nəzarəti şəbəkəsi üçün konkret şəraitdən asılı olaraq 3 iş rejimi müəyyən edilmişdir:

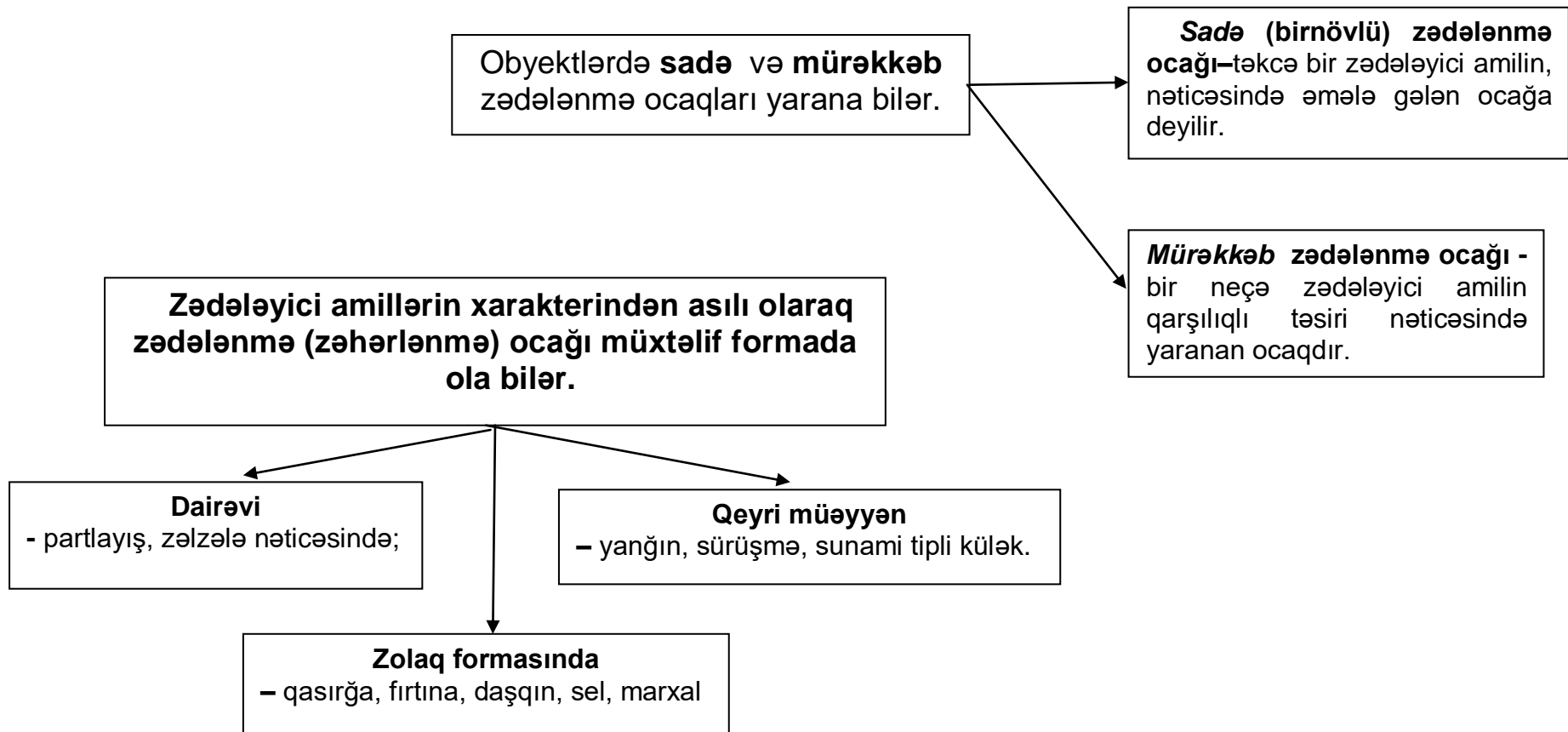
Gündəlik iş rejimi – ekoloji, təbii, texnogen, həm də epidemik cəhətdən normal adi iş şəraitini əhatə edir. Bu rejimdə respublikanın Müdafiə, Səhiyyə, Kənd təsərrüfatı, Daxili İşlər, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliklərinin və FHN-nin struktur bölmələrinin qüvvələri ilə ətraf mühitdə kimya, radiasiya, epidemiya, epizootiya, epifitotiya müşahidəsi və laboratoriya nəzarəti aparılır.

Yüksək hazırlıq – rejimində texnogen, epidemik şərait kəskin sürətdə pisləşdikdə, həmçinin fəvqəladə hallar ehtimalı yarandıqda təbii mühitdə və təhlükə potensialı obyektlərdə müşahidə və nəzarət gücləndirilir, şəbəkənin xüsusi iş rejiminə keçirilməsinə hazırlıq görülür.

Fəvqəladə rejimdə - isə gündəlik rejimdə fəaliyyət göstərən qüvvələrdən əlavə həmçinin: müşahidə və laboratoriya nəzarəti şəbəkəsinə daxil olan nazirlik, komitə, şirkət, Elmlər Akademiyası və s. idarələrin müvafiq qüvvələri ilə həm müşahidə, həm də laboratoriya nəzarəti aparılır.

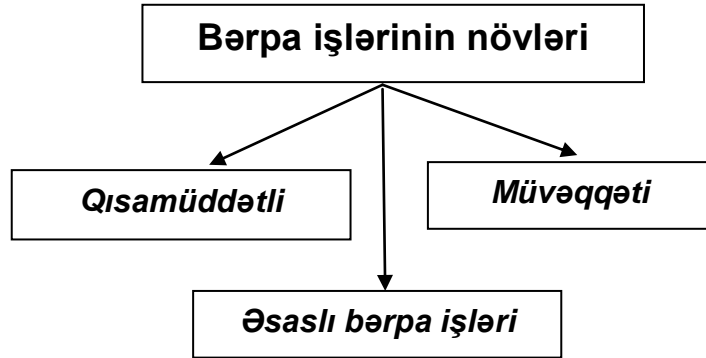
MÖVZU № 14. “Fövqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması. Qəza-xilasetmə və digər təxirəsalınmaz işlərin təşkili və aparılması”.

Obyektlərin zədələnmə ocaqları – obyektin zədələnmə ocağı hər hansı bir fəlakət (qəza, təbii fəlakət) zamanı üzərindəki binalar, xüsusi qurğular, mühəndis şəbəkələri və kommunikasiyaları, habelə avadanlıq və şəxsi heyətlə birlikdə zədələnməyə, dağıntıya və ya zəhərlənməyə məruz qalmış obyekt ərazisinə deyilir.

Obyektin qurğularında, məs: partlayış, zəlzələ, qasırğa və yanğınlar zamanı baş verən dağıntıları şərti olaraq 4 növə: **tam, güclü, orta və zəif dağıntı dərəcələrinə** (A,V,S,D dərəcələrinə) ayırmaq mümkündür.

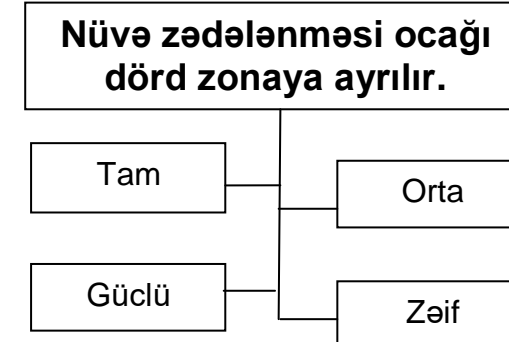
Həcimli qurğuların dağıntı və zədələnmələrini **8 əsas növə** ayırmaq mümkündür ki, bunlar da öz növbəsində **2 qrup** təşkil edirlər.

1-ci qrup:
a) yerdəyişmə; b) çökmə;
c) əyilmə; d) aşma.

2-ci qrup:
e) deformasiya; f) uçulma;
g) zədələnmə; h) dağılma.

Fövqəladə hadisələrin qarşısının alınması üzrə işlər 3 mərhələ üzrə, müəyyən ardıcılıqla və mümkün qədər qısa müddətdə yerinə yetirilir.

Müdafiənin əsas məqsədi - Radioaktiv, kimyəvi və bakterioloji maddələrin orqanizmə təsirinin qarşısını almaq və yaxud onları məhdudlaşdırmaq və bununla da insan itkisini maksimum azaltmaq, ərzağı, suyu, maddi sərvətləri və s. zəhərlənmədən qorumaqdan ibarətdir.

Mövcud olan zəhərlənməni aradan qaldırmaq və yaxud onların konsentrasiyalarının maksimum azaltmaq məqsədilə **dezaktivasiya, deqazasiya, dezinfeksiya, dezinseksiya və deratizasiya** keçirilməlidir.

Müdafiə rejimləri üç növə bölünür

Əhalinin daldalanacaqlarda və evlərdə qalması.

Əhalinin daldalanacaqlarda qalması.

Əhalinin evlərdə qalarkən neçə saatdan sonra açıq havaya çıxması.

Tam və qismən sanitariya təmizlənməsi.

Tam sanitariya təmizlənməsi - bütün bədənə isti su, sabun və kəmə ilə yuyulmasından, habelə gözlərin, burun və ağız boşluğunun selikli qişalarının 2%-li soda məhlulu ilə təmizlənməsindən ibarətdir.

Qismən sanitariya təmizlənməsi - zədələnmə sahəsində və sahədən çıxarkən vaxt az olduqda bədənə açıq hissələrini hər bir adam tərəfindən müstəqil təmizləməklə bitir.

Xüsusi təmizləmə **dezaktivasiya, deqazasiya və dezinfeksiyadan** ibarətdir.

Yuyunma məntəqəsində və ya meydançasında adətən üç söbə olur:
- soyunma, yuyunma və geyinmə.

Bütün təmizləmə meydançaları 2 hissədən: **təmiz və çirkli** hissələrdən ibarət olur

MÖVZU № 15. “Fövqəladə hadisələr zamanı ilk tibbi yardım”.

Mülki müdafiənin tibb xidməti tərəfindən yaralılara və xəstələrə göstərilən tibbi yardım üç növə ayrılır:

- **ilk tibbi yardım;**
- **ilk həkim yardımı;**
- **ixtisaslaşdırılmış tibbi yardım.**

İlk tibbi yardım – yaralanmış və ya xəstələnmiş insanın halını yüngülləşdirə biləcək ən sadə tədbirlərin yerinə yetirilməsindən ibarətdir. İlk tibbi yardım bilavasitə zədələnmə yerində və ya onun yaxınlığında ən qısa müddətdə göstərilir.

Qanaxmanı müvəqqəti dayandırmaq üsülləri.

Qanaxmanın növündən (arterial, venoz, kapilyar) və ilk tibbi yardım göstərəkən əldə olan vasitələrdən asılı olaraq qanaxmanı müvəqqəti və ya tamamilə dayadırlar.

Əzilmə hallarında ilk tibbi yardım - güclü qəzalar və zəlzələ zamanı adamlar uçuqun altında qala bilərlər. Bədənin müxtəlif hissələrinin yumşaq toxumaları, qollar və qıçlar uzun müddət sıxılmış halda qalarkən əzilmə adlanan çox ağır zədələnmə meydana çıxmağa bilər. İlk tibbi yardım göstərəkən yaranın üzərinə steril sarğı qoyurlar.

İlk tibbi yardım bunlardan ibarətdir:

- qanaxmaları müvəqqəti olaraq dayandırmaq;
- yara və yanıq yerlərinə steril sarğı qoymaq;
- sınıq, çıxıq və əzilmə zamanı şin qoymaqla və ya əlaltı vasitələr işlətməklə immobilizasiya etmək (bədənin zədələnmiş hissəsini tərpənməz hala salmaq);
- kimyəvi və radioaktiv maddələrlə zəhərlənmiş sahələrdə fərdi tibbi mühafizə vasitələrindən istifadə etməklə, şüa zədələnməsi və kimyəvi zədələnmələrin qarşısını almaq, bədənin açıq hissələrini təmizləmək, yaralılara əleyhqaz geydirmək və təhlükəli sahələrdən çıxartmaq.

Qapalı zədələnmələr - əsasən, dəri səthinin

bütövlüyü pozulmadan bədənin dərialtı toxumalarının və daxili orqanlarının əzilməsindən, beyin silkələnməsindən, orqanizmin ümumi kontuziyasından, oynaq bağlarının sərpməsindən, çıxıqlardan və s. ibarətdir.

Sərpmə və çıxıqlar zamanı ilk tibbi yardım - yıxılıqda, düzgün tullanmadıqda və ağırlıq qaldırarkən oynaq bağlarında sərpmə baş verə bilər. Bu zaman zədələnmiş oynaqda ağrılar və şiş əmələ gəlir, oynağın hərəkəti məhdudlaşır. Belə hallarda ilk tibbi yardım məqsədilə oynaqda sıxıcı bint sarğı və buz qoyur, zədələnmiş oynağın rahatlığını təmin edirlər.

Sınıqlar zamanı ilk tibbi yardım - kəskin hərəkət edərkən, zərbə nəticəsində, hündür yerdən yığılarkən, avtomobil qəzası və digər qəzalar nəticəsində və ya zəlzələ zamanı bədənin sümükləri sına bilər. Sınıqlar **qapalı və ya açıq** olur.

Yanıqlar zamanı ilk tibbi yardım - yanıqlar yüksək temperaturun, habelə müxtəlif kimyəvi maddələrin bədəne təsiri nəticəsində baş verir.

Yanıqlar üç formada olurlar:

- İşıq şüalanmasının, alovun, qaynar suyun və buxarın təsirindən baş verən yanıqlar **termik yanıt** adlanır.
- Dərinin səthinə və selikli qişalara qatı turşuların və qələvi maddələrin təsiri nəticəsində **kimyəvi yanıqlar** baş verir.
- Dərinin səthinə və selekli qişalara radioaktiv maddələr düşüb orada uzun müddət qaldıqda **radiasiya yanıqları** meydana çıxır.

Radioprotektorlar – ionlaşdırıcı şüalanmanın təsir dərəcəsini zəiflədən maddələrə deyilir.

Hazırda bunlardan ən çox istifadə ediləni həb şəklindəki sistamin adlı maddədir.

Bakteriya əleyhinə maddələr – spesifik və qeyri spesifik profilaktika vasitələri növlərinə ayrılır. Spesifik profilaktika vasitələrinə zərdablar, vaksinlər, anatoksinlər və bakteriofaqlar aiddir.

Zədə (travma) şoku ağır zədələnmələrin, o cümlədən də müxtəlif sınıqların həyat üçün təhlükəli olan ağırlaşmasıdır. Bu hal, mərkəzi sinir sistemi fəaliyyətinin, qan dövranının, maddələr mübadiləsinin və orqanizmin həyat üçün vacib olan digər fəaliyyət növlərinin pozulması ilə xarakterizə olunur.

Fərdi tibbi mühafizə vasitələrinə aiddir:

- fərdi aptekçə Aİ-2, Aİ-4, Aİ-3-1VS.
- kimya əleyhinə fərdi paket İPP-8, İPP-10; İPP-11.
- fərdi tibbi sarğı paketi (İPP-1).
- Universal məişət aptekçası.

Antidotlar – ZM-in təsirinin qarşısını alan və ya zəiflədən maddədir. Sinir-ifficedici təsirli, sianid turşusuna və digər sianlara, lüzitlə və qıcıqlandırıcı ZM-yə qarşı antidotlar vardır.

Fərdi apteçka Aİ-2 - radiasiya, kimyəvi və bakterioloji zədələnmələr zamanı, həmçinin onların zədələrlə kombinasiyalı rast gəlmə hallarında profilaktik və ilkin tibbi yardım məqsədilə tətbiq edilir. Apteçkanı cibdə gəzdirirlər.

Fərdi kimya əleyhinə paket – zəhərləyici maddələrlə zədələnmələr zamanı öz-özünə və qarşılıqlı tibbi yardım göstərmək üçün tibbi vasitələr toplusudur. Paketin əsasını zərərsizləşdirici (deqazasiya) vasitə təşkil edir. Həmin vasitə ilə dərinin açıq qalan sahələri və onunla təmasda olan hissələrində hissəvi sanitariya təmizləməsi aparılır.

Fərdi kimya əleyhinə paketlər FKP-9, FKP-10 (İPP-9 və İPP-10) – dərinin açıq səthlərinin hər hansı bir zəhərləyici maddə ilə dəri-rezorbativ və ikincili inhalyasiya yolu ilə zədələnməsi zamanı profilaktika vasitəsidir.

Fərdi sarğı paketi FSP-1 (İPP-1) - tipli fərdi tibbi sarğı paketi (İPP-1) yaralara, yanıqlara aseptik sarğı qoyulması və bəzi qanaxmaların saxlanması üçün istifadə edilir.

Apteçka Aİ-4 müasir tələblərə cavab verməyən Aİ-2 apteçkasının əvəzinə hazırlanmışdır.

Apteçka Aİ-4 əhalini mühafizə etmək üçün lazım olan bütün kompleksi əhatə edir. Yeni apteçka radiasiya maddələri ilə, bakterial vasitələrlə, fosforlu üzvü birləşmələrlə zəhərlənməyə qarşı və toksiki maddələrə qarşı onların təsirini azaldan və ya qarşısını alan, ilkin öz-özünə, qarşılıqlı yardım üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Fərdi kimya əleyhinə paket FKP-8 (İPP-8) - içərisində polideqasiya məhlulu olan flakon və salfet komplekti var. Paket 7 yaşından yuxarı yaşlı əhalinin dəri və onunla təmasda olan səhələrinin və fərdi mühafizə vasitələrinin ZM (zəhərli maddə) və BV (bakterial vasitə) təsirindən zərərsizləşdirilməsi üçündür.

Fərdi kimya əleyhinə paket FKP-11 (İPP-11) – dərinin açıq səthlərinin damcı-maye halında hər hansı bir zəhərləyici maddə ilə və qəza-kimyəvi təhlükəli dəri-rezorbativ və ikincili olaraq inhalyasiya yolu ilə zədələnməsi zamanı profilaktika vasitəsidir.

Universal məişət apteçkası bu vasitələrlə komplektləşdirilir:

- Radiomühafizə vasitəsi;
- Ümumi terapevtik preparatlar (aspirin, sedalgin, ammoniyak, besalol, validol, nitroqliserin, papazol, diazolin, fenazepam);
- Antiseptik və sarğı vasitələri (brilliyant yaşılı, kalium permanqanat, levominol, pambıq, bakteresid plastr, bint).

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. “Fövqəladə vəziyyət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
3. “Mülki müdafiə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
4. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
5. Mülki müdafiənin təmin edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 25.09.1998-ci il tarixli 193 nömrəli Qərarı.
6. Fövqəladə halların qarşısının alınması və nəticələrinin ləğv edilməsi üzrə tədbirlərin maddi-texniki təminatı və maliyyələşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 15.01.1993-cü il tarixli 130 nömrəli Qərarı.
7. Fövqəladə hallarda həyat fəaliyyətinin təhlükəsizliyi (dərslük). H.Ocaqov.Bakı,2010.
8. DİO-da mülki müdafiənin təşkili və həyata keçirilən tədbirlər (tədris-metodik vəsait).Bakı,2005.
9. H.O.Ocaqov Zəhərli maddələr və onlardan mühafizə (dərs vəsaiti). Bakı,1998.
10. Mülki müdafiə (mühazirələr toplusu). DİN-in Polis Akademiyasının Hərbi kafedrası. Bakı,2015.
11. Fövqəladə hallarda iqtisadi obyektlərin dayanıqlığı (dərs vəsaiti).Bakı, 2005.
12. Fövqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması, Bakı, 2009.